

RONOR

4 / 1991

EESTIROOTSLASTE
KULTUURI
SELTS

SAMFUNDET FÖR
ESTLANDSSVENSK
KULTUR

Evakueeritavate rahvakoosolek Pakri vallamajas.

Foto: Erik Pöld, 1940.

Eesti Rahva Muuseumi fotokogust

Möte i Rågö kommuunalhuset före evakueringen.

Foto: Erik Pöld, 1940.

Estniska Nationalmuseets samlingar.

AEG, VÕIM JA VABADUS

Kolm aastat tagasi, esimeste Noarootsi päevade ajal ei tohtinud veel Eesti lippu avalikult näidata ja külla tulnud rootslased pidid ööbima Tallinnas. Nüüd võib Eestisse tulnud välismaalane minna meil PEAAEGU igale poole ja ööbida kus tahes, kasvõi rõugu all või lakas.

Kolm aastat tagasi olid Noarootsi koolis esimesed külalised Rootsist. Nüüd alustab juba teine gümnaasiumiklass rootsi keele ja põhjamaade kultuuri õppimist, rootslased ja soomerootslased võtavad osa Noarootsi kultuurikeskuse rajamisest ja rootsi keelt üldse mitte oskaja hakkab seal haruldaseks jääma.

Kaks aastat tagasi astus Vormsile esimene rühm endisi vormslasi, kes oma kodusaares ka ööseks jääda tohtisid. Mõned neist andsid kodumullale suud. Nüüd kuulub rootslane Vormsi suvisesse miljöösse endastmõistetavana.

Eestis võib nüüd üldiselt rääkida ja kirjutada kõike, kui ainult kuulajaid ja lugejaid leidub. Valitsus püüab majandust kuristikust välja tirida, poliitikud kritiseerivad valitsust, vaidlevad lehes, raadios ja televisioonis ning õpivad demokraatia häid kombeid. NÄIB olevat vabadus. Aga EI OLE!

Raha, mille eest poest leiba osta, annab välja Moskva. Võib küll ka banaani osta, aga teise raha eest, ja meie kuupalka sellesse rahasse ümber arvutades on see vähem kui muu maailma oskustöölise tunnitasu. Tollimaksud määrab Moskva. Riigipiiril kontrollib passi N. Liidu piirivalvur. Ja pass, millega eestlane oma maalt välja sõidab, on N. Liidu omand!

Miks ma sellest kirjutan, meil siin on see igapäevane niigi selge? Aga mujal ei ole see ikka veel selge, et me oleme ikka veel vangis. Me oleme oma vangikongi ainult veidi laiemaks lõhkunud. Me oleme sealt võõrad pühapildid välja visanud ja oma hingele armsaid pilte asemele pannud. Me võime oma kongi roose istutada ja siia võõra maa koolibrid laulma kutsuda, aga see ei loe! Nüüd, kus vaht ja praht kokku on pühitud ja ära visatud, on alasti selgusega näha, kelle käes on võim.

Kaks aastat tagasi olime Pakri tantsurühmaga Vihterpalus Kibru rannas ja vaatasime Suure Pakri poole. Kabeli seinad paistsid sinna kätte. Me olime kindlad, et varsti varsti saame ka ise sinna. Võib-olla juba järgmisel aastal. Aga ei saanud. Ei saa ka tänava. Sest see, millesse me nüüd tahame puutuda, ei ole enam dekoratsioon, see on võõras võim ise. Lehes lobisemine ja oma lipu lehvitamine on tühiasi, see kannatatakse välja. Aga piir, toll, raha ja sõjavägi on reaalne võim ja nende kallale minek tähendab astuda võimu vastu. Ja see läheb valitseja meelest liiale.

Ütlesin ennist, et välismaalane võib nüüd Eestis minna PEAAEGU igale poole. Peaaegu teevad selle neli erandit: Naissaar, Paldiski, Pakri saared ja Osmussaar. Need-samad, mis aastal 1939 Eestile peale sunnitud baaside lepingus N. Liidule 10 aastaks kasutada anti. Lepingus oli

TID, MAKT OCH FRIHET

För tre år sedan, under de första Nucködagarna var det inte tillåtet att visa den estniska flaggan, och svenska gäster fick övernatta i Tallinn. Nu kan en utlänning, som är på besök i Estland, gå NÄSTAN vart som helst och övernatta var som helst - under en gran eller på en höskulle ...

För tre år sedan fick Nuckö skola ta emot de första gästerna från Sverige. Redan nu i höst inleder den andra gymnasieklassen sina studier i svenska språket och nordisk kultur. Såväl rikssvenskar som finlandssvenskar deltar i arbetet med Nuckö kulturcentrum och allt färre blir de nucköbor som inte alls kan svenska.

För två år sedan steg den första gruppen f.d. ormsöbor i land på sin forna hemö med tillstånd att även övernatta där. Några av dem kysste den heliga fosterjorden. I dag hör svenskar som en självklarhet till sommar-Ormsö.

I Estland kan man numera tala och skriva om allt - bara det finns åhörare och läsare. Regeringen försöker rycka upp ekonomin ut ur avgrunden, politiker kritiserar regeringen, debatterar i tidningar, radio och tv och lär sig att leva på demokratiskt maner. Det FÖREFALLER som om det rådde frihet i landet. Men så är det INTE!

De pengar som vi köper bröd för, trycks i Moskva. De pengar som vi kan köpa bananer för, är dock andra och vår månadslön omräknad till dessa pengar blir mindre än timlön i andra länder. Tullavgifterna bestäms i Moskva. Vid gränsen kontrolleras våra pass av en sovjetisk gränsvakt. Och passet med vilket en estländare kan resa ut från sitt land, är Sovjetunionens egendom!

Varför skriver jag om detta, all det här står ju klart för var och en? Men, annorstädes står det ännu inte klart för alla att vi fortfarande befinner oss i fångenskap. Vi har bara flyttat lite grand på murarna som omger oss. Vi har kastat ut främmande helgonbilder från vår cell och i stället satt upp bilder som står våra hjärtan nära. Vi kan plantera rosor i vår cell och bjuda hit främmande kolibris att sjunga för oss, men det hjälper inte! Nu när vi har sopat upp och kastat ut all bråte, ser vi den nakna sanningen - vem som har makten.

För två år sedan var vi tillsammans med rågödansarna på Kivra-kusten i Vippal och såg ut mot Stora Rågö. Vi kunde skymta kapellet's murar. Vi var övertygade om att vi mycket snart själva skulle komma dit. Kanske redan året därpå. Men så blev det inte, och inte heller kommer vi dit i år. För det, som vi ville komma åt, var inte längre någon tom utsmyckning - det var den främmande makten själv. Allt pladder i tidningar, alla flaggor som man viftar med på gatorna är en bagatell, som man lätt kan stå ut med. Men gräns, tull, pengar och armé är delar av den reella makten, och när man antastar dem, angriper man själva makten.

I början sade jag att en utlänning i dagens Estland kan gå NÄSTAN vart som helst. Detta med fyra undantag: Nargö, Rågervik, Rågöarna och Odinsholm. De som Sovjetunionen enligt basfördraget, som Estland påtvungades, fick rätt

punkt, et kui kumbki pool lepingut ei tühista, pikeneb see veel viieks aastaks. Alates aastast 1954 on leping kaotanud kehtivuse. See, et sõjavägi neid alasid jätkuvalt enda käes peab ega mõtlegi nende kasutamiseks kellelki luba küsida, näitab selgelt, et tema meelest on need tema omand. Tegelikult on ta need alad okupeerinud, siin on see kõige selgem ja alasti tõde.

Ka Jaapani Kuriilid on okupeeritud. Ometi on jaapanlasi juba mitmel aastal lubatud sinna esivanemate kalmudele. Pakri saarte kalmistutele pakrirootslasi ei lubatud. Olevat ohtlik. Sõjavägi ei suutvat tagada külaliste julgeolekut. Miljonitesse ulatuv armee ei suuda tagada sajakonna tsiviilistiku julgeolekut kahel saarel, mille kogupindala on alla 25 ruutkilomeetri! Mis see siis on? Kas keegi tahab impeeriumiarmee üle irvitada?

Ei midagi sellist! Asjal on ainult üks seletus: sõjavägi ei suuda tõesti mitte kellegi julgeolekut saarel tagada. Sest seal on midagi niisugust, mis on inimesele igal juhul ohtlik! Kas see on keemiarelv ja selle katsetamise jäägid, radioaktiivsed jäätmed, või midagi muud. Aga igal juhul midagi nii ohtlikku, et rahvusvaheliselt seda teatavaks teha ei tohi. Kas see oht baasi sõduritele siis ei mõju? Oh, sõduri julgeolekut pole N. Liidus vajagi tagada. Okupeeritud maa tsiviilelanikud saab saarest lihtsalt püssi ähvardusel eemal hoida. Aga tülikate Rootsi riigi alamatega, kes on neil saartel sündinud, niiviisi ei saa. Nii tulebki neile lihtsalt udu ajada.

Kuidas saada teada tõde Pakri saartest? Ei saa ju olla, et see, mis on ohtlik saarel viibijaile, oleks ohutu Pakri lahele, rannarahvale ja Läänemerele. Mis on aga ohtlik Läänemerele, on ohtlik kõigile Läänemeremaade inimestele ega või jääda saladusse. Kuulsin, et relvastuse vähendamise uute lepetega on riikidele antud võimalus vastastikku teineteise sõjaväeobjekte inspekterida, seega siis ka N. Liidu omi. Kas pole just siin see võimalus tõele jälile saada?

Olgu meie vangikong kui tahes kõvast kivist või rauast, see ei loe. Kivi läheb vee ja tulega lõhki ja raud roostetab. Peame aga toksima ja lõhkuma kannatlikult nagu rähn, nagu tilkuv vesi, nagu rohujuur kaljupraos. Siis tuleb ka meie aeg.

Ain Sarv

P.S. Lehe toimetamise käigus saime teada, et kuigi mereväe juhtkond Kaliningradis luba ei andnud, korraldas üks kõrgem sõjaväelane, Eesti Ülemnõukogu liige asja nii, et pakrilased pääseks vähemalt Suure Pakri kalmistule.

Lähemalt järgmises lehes!

att arrendera i tio år. I fördraget fanns en punkt om att ifall ingen av parterna hävde fördraget, förlänges det med ytterligare fem år. Fördraget förlorade sin giltighet 1954. Det faktum att militären fortfarande behåller dessa områden och inte gör min av att ens be någon om tillstånd att få fortsätta att använda dessa områden, visar uttryckligen att den anser att den är dess ägare. I själva verket har den ockuperat dessa områden - sådan är den uppenbara och nakna sanningen.

Även japanska Kurileröarna är ockuperade. Ändå har japaner under flera år tillåtits att besöka och vårda fädernesgravar där. Men rågosvenskarna fick inte tillstånd att besöka sina gravplatser på sin hemö. Detta lär vara farligt! Militären lär inte vara i stånd att garantera gästernas säkerhet. Den flera miljoner stora armén är alltså inte i stånd att garantera ett hundratal civilpersoners säkerhet på två öar vars gemensamma yta är mindre än 25 kvadratkilometer! Är det någon som vill göra narr av imperiets armé?

Nej, inte alls! Det finns bara en förklaring. Militären kan verkligen inte garantera någons säkerhet på öarna. För där finns det någonting som är farligt för människan i vilket fall som helst! Är det kemiska stridsmedel och rester av deras prov, radioaktiv avfall eller något annat? Men i varje fall är det någonting så farligt som man inte kan tala om det för den internationella allmänheten! Hotas inte soldater i militärbasen av samma risker? Jo, men en soldats säkerhet och hälsa är ingenting sådant som man måste garantera i Sovjetunionen. Civilbefolkningen i ett ockuperat land kan man ju hålla borta från ön under vapenhot. Men med de besvärliga svenska medborgare som är födda på dessa öar, går det inte att använda samma metoder. Så i stället får man helt enkelt slå blå dunster i ögonen på dem.

Hur kan man få veta sanning om Rågöarna? Det kan ju rimligtvis inte vara så att det som är farligt för dem som besöker ön, är ofarligt för Rågövikens, kustbefolkningen och Östersjön. Men det som är farligt för Östersjön är farligt för alla människor i Östersjöområdet och kan inte förbli en hemlighet. Jag har erfärut att i de nya överenskommelserna om nedskärning av vapen och militärutrustning har det blivit möjligt för länder och regeringar att inspektera varandras militära objekt, vilket innebär att även sovjetiska militära objekt får inspekteras. Kanske kunde man just på så sätt nå sanningen?

Vår fängelsecell kan vara byggd av sten eller järn - det spelar ingen roll. Sten kan sprängas med eld och vatten och järnet frätes sönder av rost. Vi måste picka och hacka tålmodigt som en hackspett, som droppande vatten, som en gräsrot i hälleberget. Då kommer vår tid.

Ain Sarv

P.S. När tidningen fortfarande redigerades, erfor vi att trots att marin högkvarteret i Kaliningrad vägrade att ge sitt tillstånd, ordnade en hög militär, ledamot i Estlands Högsta sovjet, det så, att åtminstone rågöborna fick besöka kyrkogården på Stora Rågö.

Närmare om detta i tidningens nästa nummer!

Aastail 1965-66 ilmus "Kustboni" lisana seeria kirjutisi üldpealkirja all "Kodukandi nägu". Need on isiklikel mälestustel põhinevad ülevaated eestirootsi alade elu-olust. "Ronoris" 8/1990 ilmus selle seeria kirjutis Ruhnu saare kohta. Toimetus otsustas need artiklid aegapidi kõik "Ronoris" avaldada. Pole ju enam Rootsiski, ammu siis meil Eestis palju järel inimesi, kes veel kogu tookordset elu mäletavad. Loodetavasti on ka Rootsi lugejate hulgas kasvanud uus põlvkond ja tekkinud uusi huvilisi, kellele see materjal on uus ja huvitav. Vanematel inimestel võiks aga olla hea südamelähedase lugemisega mälu värskendada.

1965-66 utkom en serie skrifter under den samlade rubriken "Bygdens ansikte", som bilaga till KUSTBON. Det är berättelser om livet i de estlandssvenska bygderna, baserade på personliga minnen. I RONOR 8/1990 publicerade vi en skrift ur denna serie som handlar om Runö. Redaktionen har beslutat att så småningom publicera alla dessa artiklar i RONOR. Det finns ju inte ens i Sverige så många människor kvar i livet, som ännu minns dätidens liv, för att inte tala om Estland. Förhoppningsvis har en ny generation vuxit upp även bland de svenska läsarna, för vilka detta material är nytt och intressant. Medan de äldre får en möjlighet att friska upp minnet med trevlig läsning.

PAKRI SAARED

Elfrida Rosman

Kui ühel varakevadisel hommikul võis esimest korda luikede laulu kuulda, oli selge, et talv on läbi ja jääminek seisab ukse ees. Külma pidi oma raudse haarde lahti laskma. Jää hakkas liikuma, murdus pankadeks ja liikus välja merele. Varsti olid lahed ja väinad vabad ning mehed tõttasid rüüasid ja mõrdu parimatele kalakohtadele viima. Kalastamisluba oli tundmata mõiste, tarvitses vaid tulla esimesena ja püüda haige, lõhesid, ahvenaid, latikaid ja mis kalad need kõik olid.

Pakri saartel oli kalapüük tähtis elatusala. Kõige enam tasus räime- ja kilupüük hilissuvel, sügisel ja talvel. Suvel, kui oli tuulevaikus ja meri seisis kui peegel, võis siin-seal näha väikseid lootsikuid, kus mõni mees püüdis ahinguga angerjaid. Ta seisis lootsiku ahtris ja triivis aeglaselt edasi, ise kalu luurates. Kui ta siis nägi mõnda angerjat, kes päikesepaistel tukkus, saatis ta harjunud heitega ahingu teele ja tõmbas selle sealsamas sipleva angerjaga paati. Hea õnne korral võis angerjaid palju saada.

Vaiksetel suveõhtutel võis vee peal näha tulesid, eelkõige saarte vahelises väinas. Mehed olid angerja tulusepüügil. Kõrgel paadi ninas seisis tuleraud, millel põles tõrvane puu ja valgustas merepõhja, nii et võis põhjas tulevalgel lamavaid angerjaid näha ja ahinguga tabada.

Angerjaid püüti ka talve algul, kui jää oli vaid paar tolli paks. Siis mindi ahinguga välja, tehti jäässe auk ja löödi ahing umbropsu põhjamudasse. Nii saadi angerjas oma talvesängist kätte. Hilisematel aegadel püüti angerjaid ka angerjamõrraga, aga ainult suvel. Mõrrad pandi saarte vahele väina, kus vesi oli madal.

Varem püüti kalu ka piiramisega. Nimetus tuleb püügi-meetodist. Juuni algul, kui ilm oli vaikne ja soe, tulid kalad parvedena randa mängima. Neid võis tulla sellisel hulgal, et vesi oli kui kihisev mass. Sobiva ilmaga käisid

RÅGÖARNA

av Elfrida Rosman

Då man tidigt på våren en morgon första gången hörde svanarnas sång, visste man att vintern var slut och islossningen nära förestående. Kölden fick släppa sitt starka grepp. Isen började röra på sig, den bröts i flak och drev ut till havs. Snart låg vikar och sund öppna och karlarna skyndade sig att sätta ut ryssjor och mjärdar på de bästa fiskeplatserna. Fiskerätt var ett okänt begrepp, det gällde bara att komma först och fånga gäddor, laxar, abborrar, braxnar och vad det nu var för fisk.

På Rågöarna spelade fisket en betydande roll för försörjningen. Mest givande var strömmingsfisket och vassbuksfisket på sommaren, hösten och vintern. På sommaren, när det var vindstilla och havet låg som en spegel, kunde man se små ekor (*lotsker*) driva här och där med en man som höll på att ta ål med ljuster (*hogg ål*). Han stod i aktern på ekan och drev sakta fram, medan han spejade efter fisk. Fick han då syn på en ål som låg och dāsade i solskenet, slängde han iväg ljustret med ett vant kast och drog med detsamma upp den ringlande ålen i båten. Var fiskelyckan god, kunde det bli många ålar.

I lugna sommarnätter kunde man se eldar som drev på vattnet, mest i sundet mellan öarna. Det var män, som var ute på ålfångst (*stidi*). Man hade ett "brandjärn" (*brandjen*) stående högt upp i båten med brinnande tjärved, som upplyste havsbotten, så att man såg ålarna ligga där i eldskenet och kunde hugga dem med ljustret.

Man högg också ål i början på vintern, när isen bara var några tum tjock. Då gick man ut med sitt ljuster, tog håll på isen och stack sedan med ljustret på måfå i gytjan på botten. På så sätt blev ålen tagen på sin vinterbädd. På senare tid fångades också ål med mjärde, men endast på sommaren. Mjärdarna satte man ut i sundet mellan öarna, där vattnet var grunt.

mehed ikka piki randa passimas. Neil oli piiramisnoot kaasas ja kui nad nägid, et kala mängima hakkab, kutsuti kiiresti abilisi, sest piiramiseks oli vaja enam kui üht meest.

Naised käisid sukka kududes koos lastega väikestes sal kades ringi, ajasid juttu ja tegid nalja, aga ei tohtinud kõvasti rääkida ega lärmi teha, muidu hirmutasid nad kala ära. Vanainimesed, kes kaasas olid, rääkisid, et vanasti võis kala randa tulla kasvõi iga päev. Enne heinatöid oli vaikne aeg, põllutööd olid valmis ja oli nagu puhkus. Üks mees vedas ettevaatlikult ja vaikselt nooda vette, teised tulid noodaga tihedasti järel. Kui kalaparv oli sisse piiratud, kutsusti naised ja lapsed ka juurde.

Nii tõmmati kalad kaldale suurde kuhja. Kõik, kes olid püügi juures, istusid ühte ringi maha ja saak jagati võrdsetesse kuhjadesse. Noodaomanik sai kaks kuhja, samuti see, kes parve leidis. Ülejäänud said igatüki ühe.

Ma mäletan suve aastal 1917. Eesti oli sakslaste poolt okupeeritud, mõned sakslased olid paigutatud ka Pakri saartele. Nad pidid järele vaatama, et püütud kala müüdi kindlaksmääratud kohta, kalamees võis koju viia vaevalt nii palju, kui ise vajas. Sel suvel oli üks talumees näinud, kuidas kala rannal mängis, aga üksi ei saanud ta midagi teha. Sealt peale olid paljud väljas luuramas, mehed uitasid piki randa edasi-tagasi, piiramisnoot kotiga seljas. Naised ja lapsed hoidsid end eemale, aga pidasid mehi silmas. Käidi väikestes salkades sukka kududes, istuti mõnele künkale ja oodati. Vanemad naised jutustasid, kuidas vanasti kala randa tuli, tehti nalja ja tunti end hästi.

Ühel päeval nägime, et mõned mehed kahlasid vees Söderängeni (Lõunaniidu) juures rannas. Saime aru, et kala oli seal. Rõõmsalt ruttasime lähemale. Ma olin ainult seitsmeaastane ja mäletan, et mul oli hirmus kõha. Seepärast kästi mul kaugemale jääda, ma võisin ju kala ära hirmutada. Heitsin tee kõrvale rohu sisse ja hoidsin suu vastu maad, kui kõhahoog tuli. Lamasin ja vaatasin, kuidas mehed vaikselt kui varjud merevees kahlasid. Ei kostnud ühtegi solinat ega sosinat. Naised hoidsid end ikka veel rannal ja mitmeid inimesi ruttas ligi. Ma lamasin ja tahtsin teada, millal ma võin teiste juurde minna, Olin nii uudishimulik, et oleks võinud lõhki minna.

Rüsad ja mõrrad tehti kevadel varakult korda

Ryssjor och mjärddar iordningställdes tidigt på våren

Förr fångade man också "ringfisk". Benämningen hänför sig till fiskemetoden. I början av juni, när vädret var lugnt och varmt, kom fisken i stum in till land för att leka. Den kunde komma i sådana mängder, att vattnet var som en enda bubblande massa. När det var lämpligt väder, gick karlarna alltid längs stränderna på pass. De hade ring-neti med, och fick de se, att fisken höll på att leka, var det bråttom att underrätta några andra, ty det behövdes mer än en man för att kunna ringa in fisken.

Kvinnor och barn gick i små grupper med strumpstickningen, pratade och hade roligt tillsammans, men de fick inte tala högt och föra oväsen, för då skrämde de bort fisken, hette det. De gamla som var med talade om hur det var förr i tiden, hur fisken kunde komma in till land så gott som dagligen. Före höbärgningen var det en lung tid, arbetet på åkern var klart och man gick liksom och hade semester. En man vadade sakta och ljudlöst med nätet ut i vattnet, andra följde tätt efter, också med nät. När fiskstimmet var inringat, skyndade kvinnor och barn till.

Så låg då fisken i en hög på land. Alla som varit med i fångsten satte sig i en ring på marken och fångsten fördelades i lika stora högar. Den som hade nät fick två delar, likaså den som hade hittat stimmet. De övriga fick en del var.

Jag minns sommaren 1917. Estland var ockuperat av tyskarna, några tyskar var också inkvarterade på Rågöarna. De skulle se till, att all fisk som fångades såldes på ett bestämt ställe, fiskaren fick knappt ta hem så mycket han själv ville ha. Denna sommar hade en bonde sett "ringfisk" som lekte intill stranden men ensam hade han ingenting kunnat göra. Därefter var många ute och spanade, männen vankade av och an längs stränderna med ringnät i en säck på ryggen. Kvinnor och barn höll sig på avstånd men de höll utkik efter männen. Man gick i små grupper med strumpstickningen, satt på någon kulle och väntade. De äldre kvinnorna berättade om hur det var förr i tiden, när fisken kom, man skämtade och mädde bra.

En dag fick vi se, att några män började vada ut i sjön vid stranden under Söderängen. Nu förstod vi att fisken var där. Glada skyndade vi närmare. Jag var bara sju år då och jag minns att jag hade en hiskelig hosta. Därför blev jag tillsagd att stanna längre bort ty jag kunde skrämra fisken. Jag lade mig i gräset vid en gångstig och höll munnen nära marken, så snart hostattackerna kom. Jag låg och tittade på, hur karlarna vadade ut i sjön tysta som skuggor. Inte ett plask eller en viskning hördes. Kvinnorna höll sig ännu på land, och flera människor skyndade till. Jag låg och undrade, när jag kunde gå till de andra, jag var så nyfiken att jag kunde spricka.

Just siis, kui mõned naised minust möödusid, hakkasin jälle kõhima. Kõige vanem mööduvatest naistest kandis prille. Ta ei näinud eriti hästi, aga kuulis minu kõhimist enda kõrval. Seepeale kergitas ta prille ja vaatas mind nagu kummitust. Siis ähvardas ta mind sõrmega ja ütles: "Tss, ei tohi kalu minema hirmutada." Ja ta nägi kuri välja. Ma jooksin koju nii kiiresti, kui jalad võtsid. Küläs polnud ühtegi inimest. Õhtupoolikul tulid mu vanemad ja õed-vennad koju ning hakkasid kalu puhastama. Siis küsiti, kuhu ma olin jäänud. Kõik teised lapsed olid seal olnud ja oma osa saanud, ühel emal oli poeg käe peal kaasas, isegi see sai oma osa. "Ma kõhisin ju nii kõvasti, ja seal pidi tasa olema," õigustasin ma ennast. "Rumal laps," ütles ema, "ei pea ju tasa olema kogu aeg, vaid ainult seni, kuni kalad sisse piiratakse". Siis sain ma kõigest aru ja olin nii pettunud, et olin sealt ilma täpsemalt küsimata ära jooksnud. Ma toetasin end vastu väravat ja lasksin pisarail laia kivi peale tilkuda. Üks saksa sõdur, kes meie juurde oli majutatud, tuli väravast sisse. Ta jäi seisma, vaatas kaastundlikult mulle otsa, võttis taskust kaks kuivatatud ploomi ja andis need lohutuseks mulle. Nüüd oli kogu mure ja kurbus kui pühitud. Jooksin ja näitasin teistele, mis ma olin saanud.

Sel korral oli olnud nii hea saak, et kõik olid rahul. Sakslased said oma jao ja üks tõlk Paldiskist, kes juhtus kaasas olema, sai ka oma osa. Ma usun, et see oli viimane kord, kui kala end niimoodi püüda laskis. Sealpeale kadus ta täiesti nendest mängupaikadest.

Varajaste kevadtööde hulgas olid vanutamistalgud. Kogu kangas (kalev), mis talvekuudel oli kootud, tuli esmalt vanutada, samuti kindad ja sokid. Seepärast korraldati talgud. Kutsuti kokku sugulased, naabrid ja sõbrad, enamasti noored. Kõik kangad, sukad ja kindad pandi suurde kuuma leheliseveega tõrde. Tõrs pandi toa keskele ja nii võis töö alata. Igaühel oli oma puunui ehk tamp, millega toobrisse tambiti. Ümber toobri liikus kaheksa-kümme inimest. Vesi pritsis ümberringi ja tehti kõik, et üksteist märjaks kasta. Lõpuks olid kõik läbimärjad, vähemasti eestpoolt. Õllekapp käis ringi, oli lärmi ja naeru, ja vesi põrandal hakkas moodustama väikseid ojakesi. Kui kangas oli parajal määral vanutatud, keriti kogu riie hästi kõvasti rullile ja pandi siis parajalt soojaks köetud ahju. Umbes ühe päeva pärast oli riie kuiv.

Just när några kvinnor gick förbi mig, började hostan igen. Den äldsta som gick sist bar glasögon. Hon såg inte bra, men hon hörde mina hostningar bredvid sig. Då lyfte hon på sina glasögon och tittade på mig som på ett spöke. Sedan hötte hon med fingret och sade "tyst", man fick inte skrämna bort ringfisken. Och hon såg arg ut. Jag sprang hem det fortaste jag kunde, inte en människa syntes till byn. Mot kvällen kom mina föräldrar och syskon hem och började rensa fisken. Då frågade de var jag hade varit, alla andra barn hade varit där och fått sin del, en mor bar sin son på armen, och även han fick sin del som alla andra. Jag hostade ju så mycket, och man skulle ju vara så tyst, försvarade jag mig. Dumma barn, sade min mor, man behöver ju inte vara tyst hela tiden utan endast så länge de ringar in fisken. Då förstod jag det hela och blev så besviken att jag sprang därifrån utan närmare förklaring, lutade mig mot ledet och lät tårarna droppa ned på en flat sten. En tysk soldat som var inkvarterad hemma hos oss kom in genom grinden. Han stannade, tittade medlidsamt på mig och tog upp två torkade plommon ur fickan och gav mig till tröst. Nu var alla sorger och bekymmer som bortblåsta. Jag sprang och visade de andra vad jag fått.

Den gången hade det varit så bra fångst, att alla var till freds. Tyskarna fick sin del, och en tolk från Baltischport, som råkade vara med, fick också en del. Jag tror, att detta var sista gången som ringfisken lät sig fångas; sen försvann den helt och hållet från dessa lekplatser.

Till de tidiga vårarbetena hörde stamp-talka. Först och främst skulle allt tyg (*vadmål*), som vävts under vintermånaderna beredas (*stampas*), så också alla vantar och strumpor. Därför ordnade man med *stamp-talk*. Man bjöd släkt, grannar och vänner, mest ungdomar, och lade hela väven jämte strumpor och vantar i ett stort kar med hett lutvatten. Karet ställdes mitt på golvet i stugan, och så kunde arbetet börja. Var och en hade sin stång (*stämpel*), som man stötte i karet med. Det kunde vara åtta-tio personer som rörde sig runt karet. Det stänkte vatten runt omkring, och man gjorde sitt bästa för att blöta ned varandra. Till sist var alla genomblöta, åtminstone framtill. Ölkappen gick laget runt, och det var stoj och skratt, och vattnet på golvet började bilda små bäckar. När tyget var lagom, rullade man hela väven riktigt hårt kring en rulle och lade den sedan i ugnen som eldats till en passande temperatur. Efter ett dygn eller så var väven torr.

Med strumpor och sockor arbetade man lite längre. Så tog man även upp dem och valkade dem lite och sköljde dem - liksom väven - samt hängde dem på tork. När arbetet var avslutat, skurades golvet. Därefter togs halm in och breddes ut. Sedan blev det mat och dryck och sittlekar och allt vad man nu kunde hitta på. Det viktigaste var att man hade roligt, när arbetet var avslutat för dagen.

Pakri saartel saadud muljes olid iseloomulikud lambad.

Fåren var en karakteristiskt inslag i den bild man fick av Rågöarna.

Sukki ja sokke vanutati veidi kauem. Siis võeti ka need välja, loputati - niisamuti kui kangast - ja pandi kuivama. Kui töö oli lõppenud, küüriti põrand puhtaks. Seejärel toodi sisse õled ja laotati laiali. Siis söödi ja joodi, mängiti istumismänge ja kõike muud, mis pähe tuli. Peaasi, et oli lõbus, kui päevatöö oli lõppenud.

Vahel tehti mitut tööd samal päeval. Võidi kutsuda ka teised talgulised, kes saagisid ja lõhkusid puid, mis talvel koju veeti.

Jüripäeval, 23. aprillil, või päeval pärast seda algas suveteenistus ja suveks palgatud teenijarahvas pidi tulema talusse. Suurem jagu neist tuli Riguldist ja Noarootsist, hilisemal ajal ka Vormsilt. Siis oli taludes palju noori, algas laupäevaõhtune tants väljas rohelises, vaikesel õhtutel kajas kaugele ümberringi lõõtspill ning tihti tantsiti ja lauldi koiduni välja. Kui lõpuks kasteseid teeradu pidi koju mindi, olid linnud ammu juba ärganud ja rukkirääk sobitanud end lõokeste unisesse sillerdamisse. See oli vahe-tult peale Esimest maailmasõda, kui põllumaad polnud veel jaotatud ja teenijate palk oli väike. Kolmekümnendate aastate algul, kui maa jaotati taludeks ja teenijate palgad tõusid, sai enamik talumehi hakkama ilma suvilisteta.

Varem oli küntud härgadega, aga nüüd kadusid härjad ja nende töö jäi hobustele. Varem ei pööratud tähelepanu karjakasvatusele, piima ja võid oli oma pere jaoks ja müü-giks ei jäänud just midagi üle. Siis olud muutusid, väike-linn Paldiski üjutati Pakri talumeeste või ja piimaga üle ja hinnad läksid alla. Kord kui ostjad ei tahtnud või eest parajat hinda maksta, olevat üks osmussaarlane lausunud: "Kui ma ei saa seda hinda, ei saa te raasugi".

Heinatöö algas vanasti sellega, et mindi Stormossenile (Suursoole) niitma. Pakrilastele oli kunagi antud soomaid mandril ja sinna mindi igal suvel heina tegema. Mínek oli ikka pühapäeval. Tööriistad olid juba eelmisel päeval val-mis pandud. Vikatid mähiti riideribadega kinni ja igauks sidus oma tööriistad kokku, et pikal teel oleks neid ker-gem kanda. Koju lapsi hoidma ja loomi talitama jäi ainult perenaine. Ka paadid olid eelmisel päeval korda tehtud. Nii oli see kogu saarel, õigemini mõlemal saarel. Kõik ei läinud ometigi samal pühapäeval, muist võis tulla ka nädal hiljem.

Vikatid ja toidukotid pandi paadi võõri ja nii purjetati välja. Väin saarte ja mandri vahel oli pool miili * lai. Maabuti enamasti Pädase ninal. Igauks võttis oma töö-riistad ja nädalase moonakoti selga ning pikk tee algas. Pakrilased polnud harjunud pikki maid käima, sest saared olid nii väikesed. Kui käidud oli umbes pool miili, jõuti Vilivalla külasse. Seal oli varem tee ääres kõrts, Nikrogin (uus kõrts). Siin tehti peatus ja mehed läksid sisse, et võtta üks lonks. Umbruskonna noored kogunesid sageli kõrtsi juurde koos pillidega, torupilli või viiuliga, hilisemal ajal ühe- või kaherealise lõõtspilliga. Noored tegid omavahel ühe tantsu ja nii oldi jälle ülejäänud teekonnaks erksad. Üks vanamees ütles kord, kui pillidest juttu oli: "Enne-vanasti kui me läksime üles Stormossenile, siis mängiti Nikrogis lõõtspilli. See oli suur lärm. Seal tuli seakisa ja lamba määgimise häält, vaat siis nende harmoonikuid!"

Ibland utförde man två arbeten på samma dag. Man hade även inbjudit ett annat arbetslag, som sågade och högg upp veden som körts hem på vintern.

Sant-Irjasdain, den 23 april, eller dagarna efter började *somar-män* och *somar-menskie*, tjänstefolket som var anställda för sommaren, att komma till gårdarna. De flesta kom från Rickul och Nuckö, på senare tid även från Ormsö. Då blev det många unga på gårdarna, lördagskvällarnas dans började ute i det gröna, dragspelets låtar hördes vida omkring i lugna nätter, och man dansade och sjöng ibland ända till gryningen. När man slutligen vandrade hem på dagglänsande stigar, hade fåglarna för länge sedan vaknat och kornknarren stämt in i lärkornas yrvakna drill. Detta var strax efter första världskriget, när skiftet inte ännu var genomfört och tjänstefolkets löner små. I början av trettio-talet, när jorden skiftades och tjänstefolkets löner blev högre, redde sig de flesta bönderna utan sommarhjälp.

Förr hade man plöjt med oxar men nu försvann oxarna, hästarna övertog deras arbete. Förr hade man inte lagt an på boskapsskötsel, man hade mjölk och smör till hushållet men till salu blev det just ingenting. Sedan ändrades bilden och den lilla staden Baltischport översvämmades av Rågö-böndernas smör och priset blev krent. En gång när kunderna inte ville betala skäligt pris för smöret, lär en Odens-holmsbo ha yttrat: *Om ja änt får pris, så fotn e bitta*.

Höbärgningen började förr i tiden alltid med att man gick till Stormossen för att slå. Rågöborna hade en gång i tiden fått sig tilldelad mossjord på fastlandet och dit for man varje år för att bärga hö. Avfärden var alltid på en söndag. Redskapen hade man ställt i ordning redan dagen innan, man hade lindat tygremor om liarna och buntat ihop redskapen, var mans för sig, för att det skulle vara lättare att bära dem den långa väg man hade att gå. Endast hummor stannade hemma för att sköta småbarn och djur. Också båtarna hade man ställt i ordning innan. Det gällde hela öns eller rättare bägge öarnas avresa. Alla reste kanske dock inte på samma söndag, en del kunde komma en vecka senare.

Man placerade liarna och matsäckarna i fören, och så seglade man ut. Sundet mellan öarna och fastlandet är en halvmil brett. För det mesta landade man på Petsskaten, ett näs på fastlandet. Envar tog sedan sina redskap och matsäcken för veckan på ryggen, och den långa vandringen började. Rågöbon var inte van att gå så långa sträckor, eftersom öarna var så små. När man gått ungefär en halv-mil, kom man till byn Vilivalla. Där fanns tidigare intill vägen en krog, *Nikrogin*. Där gjordes ett uppehåll, och karlarna gick in för att ta sig en styrketår. Ungdomarna i trakten samlades ofta vid krogen med sina instrument, drommpipa eller fiol och senare ett- eller tvåradigt drag-spel. De unga tog sig en svängom med varandra, och så blev man uppiggad för resten av vägen. En gammal man sade en gång, när instrumenten var på tal: *Förr i galtin tå vi gick opp åt Stormosen, så bruka di späl opa bulispäl (bålgspel) i Nikrogin. Som stor salembeker var däj. Tär var svinskri ljud å fårbräki ljud iti däj, skoa neh (se nu harmonika som di häva!*

* Üks rootsi miil on 10 km. (Tõlk).

Kui hilisel päraslõunal lõpuks pärale jõuti, oli nii hea kandan seljast ära panna. Pärast väikest puhkust hakati niitma, et saada rohtu onni tegemiseks. Mõned latid seoti kokku, raiuti oksid katuseks ning seinad ja katus kaeti rohuga. Onni pidi õöseks valmis saama. Noortel, kes esimest korda kaasas olid, kästi soolehmi lüpsma minna. See tähendas, et nemad pidid leidma veelombi, kust joogivett võtta. Allikas oli muidugi eelmisest aastast saadik kinni kasvanud. Nüüd lõigati noaga turvas lahti ja otsiti siis üks tihe kadakapõõsas, mis pandi veeauku ja mis toimis nagu filter. Mõned kinnitasid, et vesi oli veidi magusa maitsega ja parem kui kodukaevus.

Pimeda tulekul poeti onni. Kui sääsed liiga peale tükkisid, suitsetasid mehed piipu. Väljas värskes õhus oli uni hea ja pärast päiksetõusu tuldi üles. Sokke oli kaasas kaks paari. Maa oli märg ja leotas jalgu kogu päeva. Öhtul pandi kuivad sokid jalga. Kõik magasid öösel sokkides.

Ühel päeval niideti ja teisel võeti loogu. Rohi kuivas kiiresti, sest korraka niideti kahe aastaga kasvanud rohi. Hein kanti pajuvitstega seljas kokku kuhjaaseme juurde - see oli meeste töö - ja siis tehti kuhi, mis jäi siia talveni, kui jää hakkas hobust ja koormat kandma.

Talvise heinaveoni hoiti üks vaat jõuluõlut. Kui sooheinu koju tooma mindi, tõusti esimese kukelauluga - see oli sel ajal, kui veel kella ei olnud. Vähehaaval hakkasid sõidukid õuedest välja tulema ja kogunema, kuni sest sai pikk rida hobuseid ja regesid. Sõit läks üle väina mandrile, kus olid teed juba sisse sõidetud ja mets pakkus tuulevarju. Ka naised olid reisil kaasas, kui vaja. Paljud naised mõtlesid valuga neile reisidele. Neil polnud ju mingeid rõivaid jalgade ümber ega pikki pükse. Teel oli sügav lumi. Tihti said pikad jämedad villased seelikud lumes sumpamisea märjaks, külmusid siis jäässe ning kraapisid põlvi ja reisi, nii et need olid sinised ja punased. Sukad ulatusid ju ainult põlvini. Suur-Pakri Storbys (Suurkülas) käisid

När man då äntligen var framme långt på eftermiddagen, var det skönt att bli av med sin börda. Efter lite vila och mat satte man i gång med att slå för att få gräs till en koja. Man band ihop några störrar, högg kvistar till ett tak och täckte väggar och tak med gräs. Kojan skulle vara färdig till natten. Till de unga som var med första gången sade man, att de skulle gå och mjölka *mosa-kudda, mosskon*. Det betydde att de skulle söka upp vattenhållet, där man tog dricksvatten. Källan var naturligtvis igenvuxen sedan förra året. Nu skar man upp torvan med en kniv och sökte sedan reda på en yvig enbuske, som lades öven vattenhållet och fick tjänstgöra som filter. Några påstod, att vattnet smakade sötaktigt och var bättre än därhemma i brunnen.

När det mörknade, kröp man till kojs, blev myggen för närgången rökte männen pipa. Man sov gott ute i det fria och steg upp efter solens uppgång. Man hade med sig två par strumpor. Jorden var våt och man var blöt om fötterna hela dagen. På kvällen bytte man till torra strumpor. Alla sov om natten med strumporna på.

Ena dagen slog man och den andra räfsade man. Gräset torkade fort, därför att man slog två års växt på en gång. Höet bars ihop till *stack-ståli* med en vidja, en *vidi-fam*, på ryggen - det var karlarnas göra - och sedan gjorde man en höstack, som fick stå till vintern, tills isen började bära häst och lass.

Man förvarade en tunna julöl till denna vinterfärd. Då mosshöet skulle köras hem, steg man upp vid första hane-gället - det var på den tiden då man ännu inte hade klocka. Småningom började ekipagen komma ut genom grindarna och samlas, tills det blev en lång rad av hästar och slädar. Färden gick över isen på sundet till fastlandet, där man kunde färdas på uppkörda vägar och hade lä av skogen. Även kvinnor var med på denna färd, om det behövdes. Många kvinnor tänkte med bitterhet på dessa resor. De hade ju inga benkläder eller långbyxor. Bredvid vägen låg snön djup. Ofta blev långa, grova yllekjolarna våta av pulsandet i snön, sen frös de till is och skavde på knän och lår, som blev både röda och blå, strumporna räckte ju endast till knäna. I Storbyn på Stora Rågö gick de hemma-varande då och då till Mokid grindin för att se, om inte *mosa-lassina* började skymta. Då skulle ölet vara varmt och köttsoipan med mycket rökt fårkött i stå framdukad. Man rostade också bröd på spisen och bröt i bitar, som sedan blöttes upp i ölet. Därav fick ölet en god smak.

På försommaren kom eng-talka. Förberedelserna var många, innan slättern i Söderängen började. Först och främst skulle öns alla bönder kallas till stämman och en dag för talka fastslås. Detta blev alltid en måndag. Lördagen innan slog man på ängen med den egna familjen, så att gräset hann torka litet över söndager. Råkade det vara så lyckligt, att man slutade slättern på talkdagen, hade man

Käib vikatiteritamine heinaniitmiseks.

Liarna slipas till slättern.

kojujäänud aegajalt Mokidi talu väraval vaatamas, kas heinakoomad ei hakka juba paistma. Siis pidi õlu soe ja tugevasti suitsutatud lambalihast supp laual olema. Pruunistati ka pliidi peal leiba ja murti tükkideks, mida siis õlles leotati. See andis õllele hea maitse.

Varasuvel tulid niidu-talgud. Ettevalmistusi oli palju, enne kui heinategu Söderängenil algas. Esmalt kutsuti saare kõik taluperemehed nõu pidama ja lepiti talgupäev kokku. See oli alati esmaspäev. Laupäeval enne seda oldi niidul oma perega niitmas, nii et rohi jõudis pühapäeval veidi kuivada. Kui läks nii õnnelikult, et talgupäeval niitmine lõpetati, oli teisipäeval kuiv loog kokku võtta. Õlu tehti aegsasti valmis. Noodaga tõmmati lesta, et seda kuivatada ja suitsutada, aga enamasti söödi heinaajal soolatud lesta ja säinast. Palju keedeti valmis ka looma- ja lambaliha, mida siis külmalt söödi.

Pühapäeval tuli Suur-Pakrile palju rahvast, enamasti noori Paldiskist, Väike-Pakrilt, Kurksest ja Vihterpalust. Paljud tulid lihtsalt lõbutsema, teised jäid kohale ja olid esmaspäeval niidu-talgutel kaasas. Noortel oli lõõtspill ühes ja õhtul oli mõnel rohelisel künkjal tants. Noortele oli tants küll kõige olulisem, sest siis sai tuttavaks ka mujalt tulnutega. Kuigi oli väga lõbus, pidi ometi aegsasti koju minema, sest ees seisis töörohke päev. Aga uinumiseaga oli kord nii, kord naa. Tüdrukud magasid varemalt aidas ja sellisel ööl, kus palju poisse väljas oli, leidus alati neid, kes käisid ringi ja tahtsid veidi juttu ajada. Enamasti tuli neil väljas seistes rääkida, aga tüdrukute uni oli siiski segatud. Neil puhkudel tegid poisid ka koerustükke. Kõik võõrad magasid värsketel lõhnaveel heintel. Kui nad olid magama jäänud, võisid poisid sisse hiilida ja oma vigureid teha. Mõni võis hommikul jakivarrukast kivi leida. See oli sinna niiviisi pandud, et nippi teadmata oli seda raske kätte saada. Ühed võisid hommikul olla kokku õmmeldud, teised ei leidnud oma pealisriideid, mõnel oli müts läbi leotatud. Kord olid mõned tüdrukud kokku leppinud ja end ühe toalokka heintesse ära peitnud. Kõik ukсед ja aknad pandi seestpoolt korralikult kinni. Aga kaua ei saanud nad rahus olla. Poisid olid märganud, et neid kodus pole ja hakanud agaralt otsima. Varsti taipasid nad, kus tüdrukud on, aga ei pääsenud ilma redelita sinna üles vaatama. Kui nad olid ühe redeli leidnud, üles pannud ja otsaluugi lahti lõgistanud, vaatas neile vastu heinavirm. Äkki avati all üks aken ja poisid pistsid plehku. Kui nad tagasi julgesid tulla, oli redel kadunud. Nüüd tuli otsida uus redel. Kui nad selle olid püsti saanud, avanes aken jälle ja poisid jooksid ära. Kui nad uuesti tagasi tulid, oli ka see redel kadunud. Nüüd andsid poisid alla. Tüdrukud lakas said ülejäänud öö rahus magada. Üks vanem naine, kes sees kambri magas, oli näinud, mis toimub ja tõmbas redeli läbi akna sisse, niipea kui poisid ära jooksid.

Pakri noored oma rahvarõivais.

Rågö-ungdomar i sina bygdedrakter.

torrtt hö att räfsa på tisdagen. Ölet bryggdes i god tid. Man drog not efter flundra, så att man kunde både torka och röka, men mest åt man salt flundra och ringfisk under hötiden. Det kokades även mycket fläsk och färkött färdigt och äts sedan kallt.

På söndagen kom mycket folk till Stora Rågö, mest ungdomar från Baltischport, Lilla Rågö, Korkis och Vippal. Många kom för att roa sig, andra stannade kvar och var med i eng-talka på måndagen. Ungdomarna hade dragspel med, och det blev dans på kvällen i någon grön backe. Dansen var nog det viktigaste för ungdomen, då lärde man känna även ungdomar utifrån. Fast man hade så roligt, måste man ändå gå hem ganska tidigt, eftersom en arbetsam dag förestod. Men det blev si och så med sömnen. Flickorna sov förr i tiden i husi, visthuset, och en sådan natt, när det var så mycket pojkar ute, var det alltid en del som gick omkring och ville prata bort en stund. För det mesta fick de stå utanför och prata, men sömnen var ändå förstörd för flickorna. En del pojkestreck kunde också göras vid sådana tillfällen. Alla främmande som var med sov i det färska, doftande höet. När de somnat, kunde några, doftande höet. När de somnat, kunde några pojkar smyga in och ställa till. Någon kunde på morgonen hitta en sten i jackärmen, den var inlagd så, att det var svårt att få ut den för en som inte kunde knepet. Några hade kanske blivit hopsydda, andra kunde inte hitta sina ytterkläder, någon hade fått sin hatt genomblött. En gång hade några flickor slagit sig ihop och gömt sig i höet på ett stugloft. Alla fönster och dörrar stängdes ordentligt inifrån. Men de fick inte vara i fred så länge, pojkarna hade märkt, att de inte var hemma, och därför satte de i gång med ett intensivt sökande. De förstod snart, var flickorna fanns men kunde inte komma upp och se efter utan steg. När de fått tag i en steg och lyckats resa den samt lirkat upp gavelluckan möttes de av en höbinge. Ett fönster öppnades då inifrån, och pojkarna lade benen på ryggen. När de vågade

Hommikul tõusti vara, võeti suutäis süüa ja mindi niidule värskeltkäiatud vikatite, nahklähkrite, lihatükide, õllepudelite ja kaljanõudega. Suur-Pakriil oli kolmkümmend kuus talu ja kõigil olid talgud ühel ajal. Kõigil olid sel päeval paremad riided, naiste pluusid valged ja kollased, värvid võistlesid niidulilledega, mis langesid vikati ees. Taluperemeestel oli kiire piirilatid üles seada ja jälgida, et piirid oleks sirged ja tuleks õigesse kohta. Üks salk niitis siin, teine seal. Vahel võttis keegi üles lauluotsa, meeoleolu töötajate hulgas oli pidulik. Söödi väljas niidu peal, pärast sööki lasti korraks silm looja. Siis jätkus töö hoogsalt ja lõbusalt.

Lahkhelisisid võis vahel ette tulla, aga seda juhtus harva. Kord juhtus nii ühe vanamehega, kes oli juba talu käest ära andnud. Kui teised läksid Söderängenile niitma, võttis ka vanamees oma vikati ja läks oma endistele maadele niitma. Kui seda nägi uus talunik, kes oli õige äge mees, läks ta ülestõstetud vikatiga vanamehe poole ja ähvardas tolle maha lüüa. Vanamees, kelle liigutused olid haruldase aeglased, tõstis ka oma vikati kõrgele pea kohale ja ütles aegamööda: "Löö sa esimesena, siis löön ma vastu!" Et kumbki ei tahtnud esimesena lüüa, jäi lahing ära. Uus peremees raputas pead, võttis vikati õlale ja läks minema, vanamees jätkas aga niitmist, nagu midagi poleks juhtunud.

Õhtul tegid noored jälle tantsu, enne kui kaugelt tulnud oma koju purjetasid.

Viimased niidutalgud olid aastal 1931. Siis jaotati maad taludeks ja niidutalgud jäid ainult mälestuseks. Heinategu Stormossenil jäi ära juba pärast Esimest maailmasõda, ka sellest oli vaid mälestus. Kõik vana kadus ja uus, mis asemele tuli, ei olnud sugugi alati rõõmus - aga ajaratas veereb edasi.

"Kustbon" nr. 2/1965

Per Söderbäcki fotod

sig tillbaka, var stegen borta. Då blev det att leta fram en annan stege. När de rest den, öppnades fönstret, åter, och de sprang. När de kom igen var även den stegen borta och då gav de upp. Flickorna på loftet fick då sova ostört resten av natten. En äldre kvinna, som sov i ett rum intill, hade sett vad som försiggick och dragit in stegen, genom fönstret så snart pojkarne sprungit.

Man steg upp tidigt på morgonen, tog *grut-bit*, en matbit och begav sig till ängen med de nyslipade liarna, *skino-ämer*, *koeti-bitta*, ölfaskor och *skengbär*, svagare öl. Det var en trettiosex gårdar på Stora Rågö, och alla hade talk på samma dag. Alla människor hade bättre kläder den dagen, kvinnornas blusar var vita och gula, färgerna tävlade med ängens blommor som föll för lien. Bönderna hade brått med att sätta upp råstänger och se till att gränserna blev raka och kom på rätt ställe. En grupp slog här, en annan där. Ibland stämde någon upp en visstump, stämningen kunde vara hög i arbetslagen. Man åt ute på ängen och sov en liten stund efter maten. Så fortsatte arbetet igen med liv och lust.

Oenighet kunde uppstå någon gång, men det var sällan. Det hände med en gammal gubbe som redan hade givit bort sin gård. När de andra gick till Söderängen för att slå, tog även gubben sin lie och började slå på sina forna ängar. När den nye bonden fick se detta gick han mot gubben med höjd lie och hotade att slå ihjäl honom, ty han var en mycket häftig man. Gubben, som var ovanligt långsam i sina rörelser, lyfte också sin lie högt över huvudet och sade långsamt: Håll tö först så hlår ja bakit, slå du först, så slår jag sen. Men eftersom ingen ville slå först, blev det inget slagsmål. Den nye bonden skakade på huvudet, tog lien på axeln och gick därifrån, medan gubben slog vidare som om ingenting hänt.

På kvällen tog ungdomarna en svängom igen, innan de som var långväga ifrån seglade hem till sitt.

1931 var sista gången som man hade eng-talk. Sedan var skiftet genomfört och eng-talka ett minne blott. Höslättern på Stormossen blev redan efter första världskriget bortlagd, också den var bara ett minne. Allt det gamla försvann, och det nya som kom i stället var inte alla gånger så roligt - men tidens hjul rullar vidare.

Ur KUSTBON nr 2/1965

Foto Per Söderbäck

Pakri koduloomuseum

Hembygdsmuseet

FOTOVÕISTLUS

Õeldud on, et iga asi jõuab kord lõpule. Nii on ka meie läinud sügisel välja kuulutatud fotovõistlusega. Kohtunikud tegid oma otsuse juba kevadel, aga eelmine "Ronori" number oli Haapsalu Gümnaasiumi juubelit nii täis, et fotovõistluse jutt ja pildid enam ära ei mahtunud.

Võistlusele saabus 61 tööd 14 autorilt. Kas oli viga reklaamis või muus, aga Eestist ei olnud ühtegi osavõtjat. Soomest oli üks, ülejäänud aga Rootsist. Pilte hindasid seltsi olderman arhitekt Ervin-Johan Sedman, fotokunstnik Viljar Viljamäe, Haapsalu peaarhitekt Tõnis Padu ja Vormsi arhitekt Ants Rajando.

Hindajate otsus oli:

I koha said märgusõna "Tussan" all esitatud vaikelu ja kaks meeleolukat grupiportreed.
Autor **KARIN ROSENQUIST**.

II koha said märgusõna "Rötter" all esitatud pildid "Mas-Tomase talu heinaküün" ja "Kampesa talu piimapukk".
Autor **EVA WESTERBERG**.

III koha said märgusõna "Lillebror" all esitatud pildid "Rälby lahe tee" ja "Peaaegu nagu enne!".
Autor **GÖRAN WESTERBERG**.

Toimetajana on mul võimalus sõna võtta ja pilte avaldada ka oma maitsesest lähtuvalt. Nii et järgmist juttu ei tule mitte zürri, vaid minu isikliku arvamisena võtta.

Enamik autoreid oli esitanud lihtsaid vaateid ja olupilte, nii õelda klõpsusid. Neil endil võib küll olla väga oluline suhe pildistatuga - on see siis kodupaik või meeldejäädud sündmus, aga võõrale vaatajale jääb asi tühjaks. Mõned autorid on kimpu jäänud tehnika ja kompositsiooniga. Aga on ka häid töid, mis auhinna-saajate hulgast välja jäid.

Väärtuslik dokument on märgusõna "Jakas" pilt Roslepa kabelist enne restaureerimist, märgusõna "Östa" esitatud neljast tööst on silmapaistev reportaaz-dokument Noarootsi kooli õpetaja Manfred Stenbergiga. Ja suurepäraseid meeleolupilte esitas märgusõna "Johan och Gertrud".

Kui võitja märgusõna "Tussan" mitmed ülejäänud tööd olid väheütlevad ja märgusõna "Rötter" esitaski ainult kaks tööd, siis märgusõna "Lillebror" üheksast tööst oleks nii mõnigi veel võinud auhindadele pretendeerida.

Et nüüd kõik võitjad on Rootsist, siis otsustati auhindad üle anda Stockholmis eestirootslaste traditsioonilisel kodukandipäeval augustis. Samas saab siis näha ka valikut võistluspiltidest.

Soovime võitjatele õnne ja jätkamist ning ka teistele jonnii järgmiseks korraks.

Ain Sarv

FOTOTÄVLING

Allting har en ända, heter det. Så ock vår fototävling som utlystes redan i fjol höstas. Juryn fattade sitt beslut redan i våras men det förra numret av vår tidning var till brädden fylld med material om jubileet av Svenska Gymnasium så det fanns helt enkelt inte plats åt bilder och kommentarer till fototävlingen.

Totalt fick vi 61 bidrag från 14 fotografer. Om det nu var bristande reklam eller någon annan orsak, är inte gott att veta. Men på något sätt blev det så att det inte fanns en enda estnisk fotograf som deltog. En av deltagarna var från Finland, resten från Sverige. Bilderna bedömdes av samfundets älderman, arkitekt Ervin-Johan Sedman, mästarfotograf Viljar Viljamäe, Hapsals stadsarkitekt Tõnis Padu och arkitekt från Ormsö Ants Rajando.

Deras beslut var:

1:a priset tilldelades pseudonymen Tussan för ett stilleben och två stämningfulla grupporträtt.
Fotografier av **KARIN ROSENQUIST**.

2:a priset tilldelades pseudonymen Rötter för fotografierna "Hölada på Mas-Tomas gård" och "Mjölkpall vid Kampes gård".
Fotografier av **EVA WESTERBERG**.

3:e priset tilldelades pseudonymen Lillebror för fotografierna "Markväg ner mot Rälbyviken" och "Nästan som förr".
Fotografier av **GÖRAN WESTERBERG**.

Som redaktör har jag möjlighet att uttala mig och publicera bilder också efter mitt eget tycke och smak. Sålunda skall det nedanstående inte betraktas som juryns uttan som min personliga mening.

De flesta deltagarna hade sänt in enkla vyer och vardagsbilder. De själva kan visserligen ha en viktig personlig relation till det fotograferade - det kan vara fråga om deras fädernegård eller om någon viktig händelse, men för en utomstående kan det förefalla något tomt och innehållslöst. Några deltagare har haft svårigheter med teknik och komposition. Men det finns också fina bilder bland dem som inte blev prisbelönade.

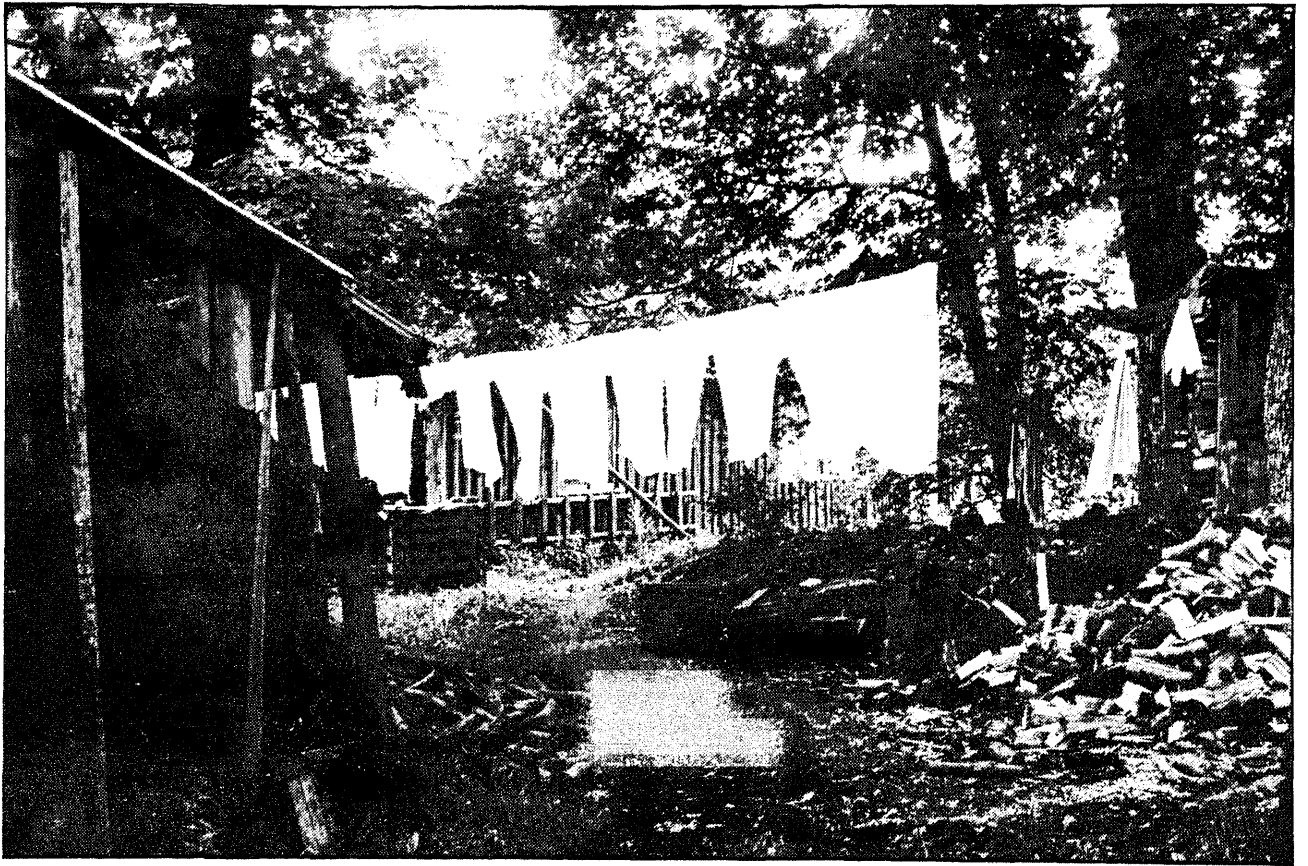
Ett värdefullt dokument är t.ex. JAKAS bild av Rosleps kapell före restaureringen. Av de fyra bilder som ÖSTA sände in, är reportaget med Nuckö skolas lärare Manfred Stenberg det mest framstående. Och så finns det ypperliga stämningbilder bland tävlingsbidrag av JOHAN OCH GERTRUD.

Medan några övriga bilder av TUSSAN var ganska intetsägande och RÖTTER bara deltog med två fotografier, så skulle flera av LILLEBRORS nio bilder kunnat mycket väl göra anspråk på ett pris.

Eftersom alla pristagare kommer från Sverige, beslutas det att prisutdelningen skall äga rum i Stockholm på estlandssvenskarnas traditionella hembyggsdag i augusti. Där kan man också beskåda ett urval av tävlingsbidragen.

Vi önskar vinnarna lycka och god fortsättning och de övriga önskar vi envishet och vilja för nästa gång.

Ain Sarv

1

3

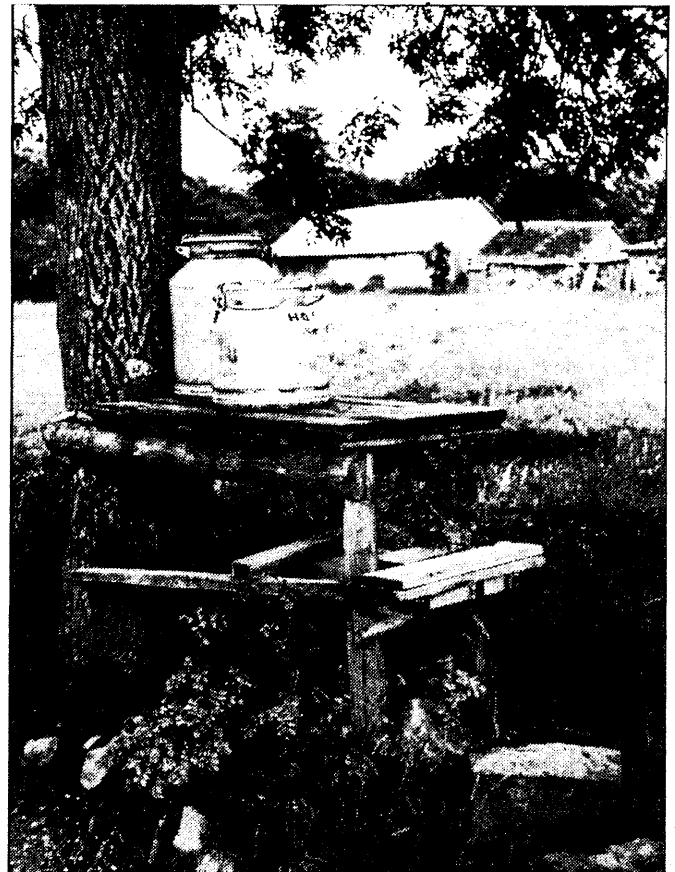
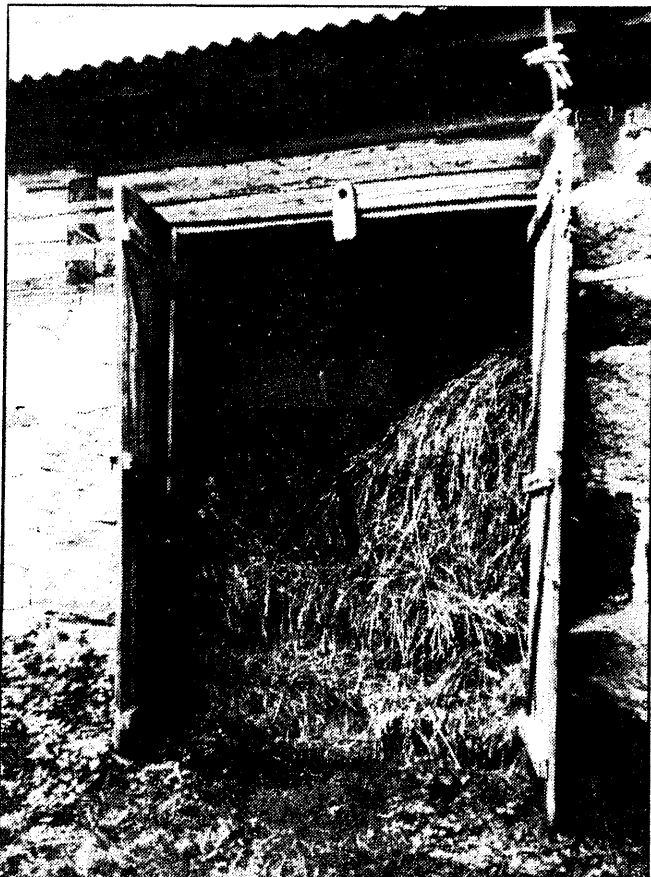
2

4

5

FOTOVÕISTLUS FOTOTÄVLING

- 1 - I koht
1:a pris
Autor : Karin Rosenquist
- 2 - I koht
1:a pris
Autor : Karin Rosenquist
- 3 - I koht
1:a pris
Autor : Karin Rosenquist
- 4 - II koht : "Mas-Tomase talu heinaküün"
2:a pris : "Hölada på Mas-Tomas gård"
Autor : Eva Westerberg
- 5 - II koht : "Kampesa talu piimapukk"
2:a pris : "Mjölkpall vid Kampes gård"
Autor : Eva Westerberg

PAKRI ROOTSLASED JA NENDE ÕIGUS OMA SAARTELE

Arnold Lindgren

Kuidas üks väike rahvas pidevalt peab võitlema oma õiguste eest, on üks järjepidev teema Pakri saare ajaloo.

Aastal 1345 sõlmiti ostuleping viie nimepidi nimetatud rootslase, need olid Peter Röver, Harald Rodeger, Hinrich Bodolphe, Håkan Christians ja Simon Clements, ning Padise kloostri abti Nicolause vahel. Selle lepingu järgi ostsid rootslased Suur Pakri saare 34 marga hõbeda eest igaveseks omandiks. Me ei tunne kuigi palju asjaolusid, mis põhjustasid kloostri poolt saare müümise rootslastele, kuid et eestlaste ülestõus Jüriööl kaks aastat varem klooster maha põletati ja munki tapeti, ei või selles asjas tähenduseeta olla. See ostukiri on aga Pakri rootslaste tähtsaim dokument, ärakirju sellest leidub Rootsi arhiivides.

Võib kindlalt väita, et sellest ajast on Pakri saartel olnud järjepidev rootslaste asustus. Seda ütleb rahvatraditsioon, kuid seda kinnitavad ka kõik olemasolevad ajalooallikad. Näiteks võib tõdeda, et 15. sajandi nimesed, nagu Hinrik Bolte aastast 1432 ja Hinrik Oewst aastast 1442, olid talunimedes Bols ja Äust säilinud kuni Pakri ühiskonna hävinguni aastal 1944.

1345. aasta ostust alates on Suur Pakri talupojad võinud väita ka omandiõigust "Holm Roggö"-le "na Schwedischen rechten", nagu seisab ostukirja saksakeelses tõlkes. Teatud piirangud on lepingusse kantud sellega, et Padise klooster on jätnud endale õiguse ka edaspidi saarel kala püüda ja loomi karjata.

Selle Pakri talupoegade õiguse üle on aga aastasadu sõditud, nii kuidas mitmesugused pretendendid võimule ja omandiõigusele on naabruses üles kerkinud ja Pakri rootslaste ostu läbi omandatud õigusi kõrvaldada püüdnud. Kas leidub aga selline juriidiline akt, millega Pakri rootslaste omandiõigus aastast 1345 on tühistatud? Kui ei, peaks see õigus kuuluma nende järeltulijatele veel tänapäevalgi.

Juba aastal 1555 on esile kerkinud mingi tüliküsimus Pakri rootslaste ja Padise kloostri vahel. Sel suvel purjetasid kolm Pakri talupoega Matz Rödhår (Punapea), Ambrosius Duffe (Tuvi) ja Andreas Styrman (Tüürimees) Stockholmi, et kuningas Gustav Vaasa käest Padise abti vastu abi paluda. Näib, nagu oleks pakrilased sel korral oma ostukirjad Stockholmi maha jätnud. Tüli lahenes aga poole omavahelise kokkuleppega järgmisel aastal.

Pärast Rootsi aja algust Põhja-Eestis 1561 muudetakse Padise kloostri ja Keila mõisad Rootsi riigimõisateks. Karl IX võtab arvesse talupoegade maaomaniku-seisundi Suur Pakril ja laseb neile juunis 1601 erilise kaitsekirja teha. Seejuures määrab ta kindlaks maksud, mis neil kanda tuleb.

Tõeline hädaoht rootslastele kui vabadele maaomanikest talupoegadele Suur Pakril kerkib aga esile siis, kui Padise

RÅGÖSVENSKARNA OCH DERAS RÄTT TILL SINA ÖAR

av Arnold Lindgren

Hur ett litet folk ständigt måste ta strid för sina rättigheter är något av ett genomgående tema i historien om Rågöarna.

År 1345 upprättades en köpehandling mellan fem namngivna svenskar. Peter Röver, Harald Rodeger, Hinrich Bodolphe, Håkan Christians och Simon Clements samt abboten i Padis kloster, Nicolaus. Enligt denna köpte svenskarna Stora Rågö för 34 marker silver till evinnerlig besittning. Det är inte särskilt mycket vi känner till av omständigheterna, som ledde till klostrets försäljning av ön till svenskarna. Men att klostret brändes ner och munkar dödades i esternas uppror georgsnatten 2 år tidigare, kan inte vara utan betydelse i sammanhanget. Denna köpehandling är emellertid det viktigaste dokumentet för rågösvenskar - avskrifter därav finns i svenska arkiv.

Man kan med säkerhet hävda, att alltifrån den tiden har Rågöarna haft en obruten svensk bebyggelse. Detta säger folktraditionen, men det visar också alla befintliga historiska belägg. T.ex. kan man konstatera att namn från 1400-talet som Hinrik Bolte år 1432 och Hinrik Oewst 1442 fanns kvar i gårdsnamnen Bols och Äust så sent som vid rågösamhällets upplösning 1944.

Alltifrån köpet 1345 har också Stora Rågös bönder kunnat hävda äganderätt "na Schwedischen rechten" till "Holm Roggö", som det står i köpehandlingarnas tyska översättning. En viss inskränkning har gjorts genom att Padis kloster har behållit rätten att bedriva fortsatt fiske och mulbete därstädes.

Denna rågöböndernas äganderätt har det emellertid stått strid om i århundraden, allteftersom olika makt och äganderättspretendenter uppstått i grannskapet och försökt åsidosätta den rätt rågöborna förvärvade genom köpet. Finns det då någon juridisk akt, som på ett godtagbart sätt upphäver rågösvenskarnas äganderätt från 1345? Om inte, borde deras efterkommande besitta denna rätt än i dag.

Redan 1555 har det uppstått en tvist mellan rågösvenskar och klostret i Padis. Denna sommar avseglar tre bönder från Stora Rågö, Matz Rödhår, Ambrosius Duffe och Anders Styreman till Stockholm för att hos kung Gustav Vasa söka hjälp mot abotten i Padis. Det förefaller som om männen från Rågö lämnat kvar sina medhavda köpehandlingar i Stockholm. Tvisten bilades emellertid ett år senare genom förlikning mellan parterna.

Efter svenska tidens inträde i norra Estland år 1561 blir godsen Padis kloster och Kegel svenska kronogods. Karl IX tar viss hänsyn till böndernas självägande ställning på Stora Rågö och utfärdar ett särskilt skydds brev för dem i juni 1601 samtidigt som han fastställer de skatter de har att betala.

kloostri kuulunud maa läheb von Rammide suguvõsa kätte. 22. augustil 1622 annetas Gustav II Adolf Padise mõisa koos kõige sinna juurde kuuluvaga päritavaks omandiks Thomas Edler von Rammile ühes õigusega välja lunastada mõisa panditud osad. Aastal 1628 omandab von Ramm Keila mõisalt 400 riigitaalri eest ka Väike Pakri saare. Sellega seoses kerkib küsimus, kas Väike Pakri oli mõisa selline osa, mille Padise klooster oli Keila mõisale pantinud?

Üsna varsti sai ilmsiks, et uus mõisaomanik ei hoolinud Pakri rootslaste õigustest ja talupoegade maaomaniku-seisundist, vaid vaatles neid enda omandina nagu kõike muud Padise mõisale kuuluvat. Kui ta sunniviisil hakkas neilt nõudma makse ja kohustusi üle selle, mis Karl IX kaitsekiri kindlaks määras, ning oma oma foogte laskis talupoegi jälitada ja peksta, ei leidnud talupojad muud nõu, kui pöörduda kuningliku võimu poole Rootsis. Tulemuseks oli kaitsekiri kuninganna Kristiina hooldusvalitsuselt (Kristiina oli siis veel alaealine) aastal 1638. Kiri on tõsine noomitus Padise mõisnikule Claes von Rammile, varem nimetatud Thomas von Rammi pojale. Peale selle kuulutab kiri, et kõik talupojad Suurel Pakril, nende naised, lapsed, teenijad ja varandused on võetud kuningliku kaitse alla rootsi seaduse järgi ja ähvardab karistuse ja kättemaksuga seda, kes omavoliliselt toimib kaitsekirja vastaselt. Siit ilmneb ka, et Claes von Rammil on olnud kavatsus Pakri talupojad nende taludest ja kodudest välja saata. Võib öelda, et seda on kaitsekiri tõenäoliselt suutnud tõkestada, aga muus osas ei hoolinud mõisnik palju sellest, mis Stockholmist ette kirjutati.

Tulemuseks olid talupoegade uued kaebused, kes ikka ja jälle Rootsi kuningliku võimu poole pöördusid. Juba 1641. aastal kirjutab hooldusvalitsus uuesti ja väljendab oma imestust selle üle, et olemasolev mõisnik Hans von Ramm ei ole hoolinud karmist käsust kirjas aastast 1638.

20 aastat hiljem tegutseb Pakri talupoegade kaitseks mõisniku vastu Rootsi ülemvalitseja Tallinnas Bengt Horn. Talupojad on esitanud kaebusi, et mõisnik kasutab peksu ja löömist, õpetajal ei ole lubatud jutlustada rootsi keeles jne. Mis puutub talupoegade kaebusse, et neil ei lasta mandril puid teha ega heina niita, toob mõisnik ette, et kui nad oleksid jäänud sama arvu juurde kui saare ostmisel, piisaks neile saare varadest ega peaks lootma mõisnikule mandril. Siit võib tähele panna, et Hans von Ramm rootslaste ostuõigust aastast 1345 kaudselt tunnistas.

Aastal 1684 kirjutab Karl XI talupoegade kaitseks ühe väga karmi kirja surmanuhtluse ähvardusega kõigile, kes "mingil moel neid kahjustab ja haavab". Ka Karl XII poole pöörduvad Suur Pakri talupojad kaebusega, et mõisnik paneb neile suuremad koormised kui varasemates kaitsekirjades määratud. Kuningas saadab kubernerile Tallinnas ettekirjutuse, et talupoegi tuleb käidelda ettetoodud dokumentide alusel ja mitte mingil muul viisil neid tülitada.

Kuigi kõik need kirjad ainult vähesel määral mõisnikku taltsutada suutsid (Claes von Rammi kavatsuse puhul Pakri rahvast välja saata oli kiri 21. maist 1638. a. siiski kaaluva toimega), on nad ometi toleagekse Rootsi Kuningriigi kõige kõrgema võimu tõend (Suur Pakri) rootslaste vaba talupoja seisule.

Ka pärast seda, kui Venemaa oli 1710 Eesti vallutanud, oli

Men det verkliga hotet mot svenskarnas status som fria självägande bönder på Stora Rågö inträder med att Padis klostrets ägor övergår i släkten von Ramms händer. Den 22 aug. 1622 förlänar Gustav II Adolf godset Padis och allt vad därtill hörde i ärfilig besittning till Thomas Edler von Ramm med rätt att inlösa den del därav som var förpantad. År 1628 förvärvar denne von Ramm också Lilla Rågö från godset Kegel för 400 rd. En fråga som uppstår i sammanhanget är om Lilla Rågö var en sådan förpantad del, dvs av klostret Padis till Kegel pantsatt äga?

Att den nye godsägaren inte tog hänsyn till rågö-svenskarnas rätt och ställning som självägande bönder på Stora Rågö utan betraktade dem som sin egendom i likhet med vad som i övrigt till godset Padis hörde uppenbarade sig snart. Då han försökte framtvunga skatter och pålagor, som gick utanför Karl IX skydds brev och dessutom genom sina fogdar förföljade dem med hugg och slag, såg bönderna ingen annan råd än att vända sig till kungamakten i Sverige. Detta resulterade i ett skydds brev av drottning Kristinas förmyndarregering år 1638. Brevet är en allvarlig tillrättavisning av godsherren på Padis, Claes Ramm, son till tidigare nämnde Thomas Ramm. Dessutom kungör brevet att samtliga bönder på Stora Rågö, deras hustrur, barn, tjänstefolk och egendom är tagna i kungligt försvar under svensk rätt och hotar med straff och hämnd den som egnemäktigt handlar mot skydds brevet. Härav framgår också, att Claes von Ramm haft för avsikt att fördriva rågö-bönderna från hus och hem. Man kan säga att skydds brevet sannolikt har lyckats förhindra detta, men i övrigt tog inte godsägaren mycket hänsyn till vad som från Stockholm förordnades.

Följden blev att bönderna klagade på nytt och vände sig till kungamakten i Sverige gång på gång. Redan 1641 skriver förmyndarregeringen igen och uttrycker sin förvåning över att nuvarande godsherren Hans von Ramm inte har brytt sig om den stränga befallningen i brevet från 1638.

20 år senare agerar ståthållaren i Reval, Bengt Horn, mot godsägaren till rågöböndernas försvar. Dessa har klagat över att godsägaren använder hugg och slag mot dem, prästen får inte predika på svenska, osv. I fråga om böndernas klagan, att de inte får hugga ved eller meja hö på fastlandet, anför godsägaren att om de hade förblivit vid samma antal, som då de köpte ön, hade de haft nog av sådant på ön och hade inte behövt tillita godsägaren på fastlandet. Här kan man notera att Hans von Ramm indirekt erkänner svenskarnas köprätt från 1345.

År 1684 skriver Karl XI ett synnerligen strängt brev till böndernas försvar med hot om avrättning av den som understår sig "dem i någon måtto till att skada och förolämpa". Även till Karl XII vänder sig Stora Rågös bönder med klagan över att godsägaren kräver större bördor än vad som bestämts i tidigare skydds brev. Kungen ger guvernören i Reval en anmodan att bönderna skall behandlas i överensstämmelse med åberopade handlingar och på intet sätt vidare besväras.

Även om alla dessa brev i praktiken bara till en ringa del förmådde hålla godsägaren i styr (i fråga om Claes Ramms avsikt att fördriva rågöborna var brevet av den 21 maj 1638 dock sannolikt en väsentlig inlaga), utgör de ändå en bekräftelse från allra högsta håll i det dåtida Kungariket Sverige på rågö-svenskarnas (Stora Rågö) status som fria bönder.

rootsi kuninglikel kaitsekirjadel tähtis osa Pakri talupoegade edaspidises võitluses mõisnikuga. Juba tsaar Peeter oli rahulepingus lubanud, et need eelised ja õigused, mis rahval olid rootsi ajal, pidi jätama respekteritavaks. Kui Thomas von Ramm 18. sajandi keskpaiku katsub selgitada, et Rootsi kuningas on Pakri annetanud tema eisiisadele "Harju ja Viru seaduse järgi" ja et midagi muud ei ole mõeldav, kui et annetus hõlmab päritava omandusena ka sama piirkonna rahvast, viitab Justiitskolleegium just nendele kirjadele pakrilaste kaitseks. Sel korral on Pakri talupoegadel jälle käimas pikem tüliprotsess mõisnikuga ja nad otsivad abi kindralkubernerilt Tallinnas, kes esindab uut võimu - Vene keisrit. Lugu lõppes sellega, et asi otsustati 1768 Pakri talupoegade kasuks ja mõisniku katse tõendada, et talupojad Suur Pakril on tema pärisorjad, läks täiesti luhta. Mõisnik kaebas asja uuesti kohtusse 1770, kuid kaotas jälle ja sai tõsise noomituse Justiitskolleegiumilt, kes juhtis tähelepanu asjaolule, et tema katsed käsitada neid talupoegi kui pärisorje on kindlalt karistuse alla kuuluv tegu. Nii tunnistas Suur Pakri talupoegade õigusi ka kõige kõrgem õigusinstants selles Vene Impeeriumis, kus muidu oli pärisorjus tavaline.

19. sajand tähistab teatud ümberkorraldusi talurahva olukorras Eestimaal. Siia kuulub 1816. aasta määrus pärisorjuse kaotamise kohta ja 1856. aasta uus Eestimaa talurahvaseadus. 1816. aasta pärisorjuse kaotamine Pakri talupoegi vaevalt puudutab, kuna neil juba varem oli võimude kinnitus, et neid ei saa vaadelda kui pärisorje. Mis aga puudutab talupoegade omandiõigust, siis tuleb kahjuks ütelda, et nende allutamine 1856. aasta talurahvaseadusele oli otsustava tähendusega kaotus. Moodustatud Läänemerekomisjon, kelle ülesandeks oli välja töötada uus agrarreform, ei hoolinud õigusest, mis pakrirootslastel oli ostukirja põhjal ja mida olid kinnitanud ka varasemad Rootsi ja Vene võimud. Minister Greschischschew, kes oli nimetatud hindama komisjoni ettepanekut lisamäärustele rootsi talupoegade suhtes, kritiseerib teravalt komisjoni, et see ei ole rootsi talupoegade õigusi arvesse võtnud. Ta juhib tähelepanu asjaolule, et kuna saare omanik polnud Padise mõisnik, vaid Suur Pakri talupojad, siis oli komisjoni ettepanek maksudeks ja kohustusteks täiesti põhjendamatu. Kriitika ei pääsenud aga mõjule ja komisjoni ettepanek võitis.

Selle järgi otsustati, et Padise mõisnik oli saare omanik, aga rootsi talupoegadel, kes saarel elasid, oli õigus seda kasutada. Kasutamise õiguse eest jäi talupoegadel kanda teatud makse ja töökohustusi, mis määrati kindlaks eraldi tabelis "Tabelle der Pachtleistungen auf der Insel Gross-Rogoe".

See ebaõiglane Pakri talupoegade vana omandiõiguse eiramine mõjutas tõenäoliselt negatiivselt ka edaspidiseid sündmusi. Pärast Eesti Vabariigi sündi 1918 viidi läbi uus maareform, millega murti mõisnike võim. Mõisad riigistati ja maa renditi või müüdi talurahvale. Need, kes olid osalenud Vabadussõjas, said talud tasuta oma panusele sõjas. Suur Pakri talupojad püüdsid nüüd saada tunnustust oma vanale omandiõigusele. Toodi ette, et maa oli nende omand ja ei võinud kuuluda riigistatud Padise mõisa maa hulka. Riigivõimud otsustasid asja uurida, see kestis kolm aastat. Niikauaks olid Suur Pakri talupojad rendimaksust

Men också sedan Estland erövrats av Ryssland 1710 får de kungliga svenska skyddsbreven en betydelsefull roll i rågöböndernas fortsatta strid med godsägaren. Redan tsar Peter hade i fredstraktaten lovat att de privilegier och rättigheter, som folket haft under den svenska tiden, skulle bli respekterade. När Thomas von Ramm vid mitten av 1700-talet försöker göra gällande att Rågö donerats till hans förfäder av den svenske kungen enligt "Harrisk och Wierisk rätt" och att någon annat ej var tänkbart än att donationen inbegrep även folket i området som ärfvlig egendom, anför Justitiekollegiet just dessa brev till rågöböndernas skydd. Vid detta tillfälle är nämligen rågöbönderna inbegripna i en långvarig fejd med godsägaren och söker stöd för sin sak hos generalguvernören i Reval, som representerar den nya makten i landet - de ryska tsarerna. Det hela slutade med att saken avgjordes 1768 till rågöböndernas fördel och godsägaren misslyckades totalt i sina försök att bevisa, att bönderna på Stora Rågö var hans livegna. Godsägaren överklagade beslutet 1770 men led åter nederlag och fick en allvarlig tillrättavisning av Justitiekollegiet, som påpekade, att hans försök att behandla dem som livegna var en högst straffbar gärning. Således fick Stora Rågös bönder sina rättigheter erkända även av den högsta rättsinstansen i det ryska väldet, där livegenskapen annars var vedertagen.

1800-talet innebär vissa omdaningar i bondefolkningens ställning i Estland. Hit hör 1816 års förordning om avskaffandet av livegenskapen och 1856 års nya Estländska bondeförordning. 1816 års avskaffande av livegenskapen berörde knappast Stora Rågös bönder, då de redan tidigare hade myndigheternas bekräftelse på att de inte kunde betraktas som livegna. Men när det gäller den äganderättsliga frågan, måste man tyvärr säga att deras inordnande under 1856 års bondeförordning var ett avgörande nederlag. Den tillsatta Östersjökommittén, som hade i uppdrag att utarbeta en för landet gällande ny agrarreform, tog ingen hänsyn till den rätt, som tillförsäkrats rågösvenskarna genom köpebrev såväl som av tidigare svenska och ryska myndigheter. Stadsrådet Greschischschew, som var tillsatt att pröva kommitténs förslag om kompletterande bestämmelser för de svenska bönderna, riktar dock en skarp kritik mot kommittén för att den frångått de svenska böndernas rättigheter. Han påpekar att då Stora Rågös bönder och inte godsägaren på Padis kloster var ägare till ön, var kommitténs förslag till avgifter och prestationer fullständigt ogrundade. Denna kritik fick dock ingen verkan och kommitténs förslag segrade.

Enligt detta bestämdes att godsägaren på Padis var ägare till ön, medan de svenska bönder, som var bosatta där, hade rätt att bruka den. För nyttjande av jorden blev bönderna skyldiga att till ägaren prestera vissa avgifter och arbeten fastställda i en särskild tabell, "Tabelle der Pachtleistungen auf der Insel Gross-Rogoe".

Detta orättvisa åsidosättande av rågöböndernas gamla äganderätt fick sannolikt en negativ återverkan även längre fram. Efter tillkomsten av den fria Republiken Estland 1918 utarbetades en ny agrarreform, som bröt godsägarnas makt. Godsen förstatligades och jorden arrenderades ut eller försålades till bondebefolkningen. De som deltagit i frihetskriget erhöll sina gårdar som belöning för insatserna i kriget. Stora Rågös bönder försökte nu få sin gamla ägande-

vabastatud. Kui aga otsus tuli, kaotasid Pakri talupojad. Võimud tegid teatavaks, et maa oli riigistatud ühes Padise mõisa maadega. Kas kollitasid siin otsused 1856.a. talurahvaseaduses? Rendimaksud pandi aga suhteliselt madalad ja kui aastal 1933 maamõõtmisel talumaad ühte aeti, saadi talud väga soodsatel tingimustel vabaks osta, mida ka üldiselt tehti. Aga sellele vaatamata tähendas see, et Suur Pakri talupojad ostsid teist korda oma saart, mis 1345. aastast peale oli nende omand.

Kui Eesti Vabariigile pealesunnitud abistamispektiga 18. septembrist 1939 Pakri saared Nõukogude Vene sõjaväebaasiks muudeti ja pakrisaarlased oma kodudest 1940. a. evakueeriti, tegid Eesti võimud neile saartele sundostu. Kas sellega on pakrisaarlaste õigused oma saartele kõrvaldatud? Sugugi mitte. Eesti Vabariigi sundost võib olla maksev ainult sellele ostule, mida sama riigi poolt nõuti Pakri talupoegadelt 1919. a. maareformiga. Seevastu ei ole olemas mingit akti, mis kuni väljarännuni tava kohaste õigusnormide alusel oleks tühistanud Suur Pakri vabaksostmise aastal 1345. Pärimisõiguse põhjal võivad pärijate ringi kuuluvad järglased väita oma omandiõigust Suur Pakri taludele maksvat ka tänapäeval.

See, mis on aset leidnud enam kui 50 aasta jooksul pärast N. Liidu sõjaväebaasi loomist 1939, on jälle näide, kuidas võimud rikuvad jämedalt kehtivaid õigusreegleid ja pealegi ka veel omaenda kokkuleppeid. Kui ka 18. septembri pakt 1939.a. N. Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja Eesti Vabariigi Presidendi vahel võiks mõningal määral olla teatud legitiimseks aluseks N. Liidu sõjaväe viibimisele Pakri saartel esimesel 15 aastal, siis täiesti vastuolus N. Liidu oma allkirjaga paktil on see, et piirkond peale pakti aja möödumist on ikka veel suletud tsoonina N. Liidu sõjaväe alluvuses. Pakti artikkel VI määrab sõnaselgelt pakti kehtivusajaks 10 aastat selle pikenedamisega 5 aastaks, kui kumbki lepinguosalistest ei ole enne seda pakti üles ütelnud.

Mis meile pakrisaarlastele eriti muret on teinud, on saarte kasutamine aastakümnetel 1970 ja 1980 sõjaväe pommitamise ja laskmiste objektina. Peale selle teeb meid väga rahutuks oht, et saarte keskkond võib tulevikul eel täiesti rikutud saada sõjaväe keemiarelvade katsetamise läbi või sellega, et sinna paigutatakse radioaktiivsed jäätmehaldusobjektid töötavalt laevadelt. Kuna oleme suutnud oma saartelt välja saadetud, jätame endale õiguse protestida selle vastu nagu ka sõjaväe õigusvastase kohalviibimise vastu pärast aastat 1954.

Kasutatud allikad:

Per Söderbäck. Rågöborna. 1940.
Evald Blumfeldt. Estlandssvenskarnas Historia.
En bok om Estlands svenskar, band 1. 1961.
Jörgen Hedman. Avaldamata arhiiviuurimused.

rätt erkänd. Man framhöll att jorden var deras och inte kunde ingå i den statliga exproprieringen av Padis ägor. Myndigheterna tillsatte en utredning, som varade i tre år. Under tiden var Stora Rågös bönder befriade från arrendeavgiften. Men när beslutet kom, förlorade rågöbönderna. Myndigheterna förklarade jorden förstatligad tillsammans med godsens jord. Var det besluten i 1856 års bondeförordning som spökade? Men arrendeavgifterna sattes förhållandevis lågt och efter skiftets genomförande 1933 fick bönderna friköpa sina gårdar på mycket förmånliga villkor, vilket också allmänt utnyttjades. Men likafullt innebar detta att Stora Rågös bönder för andra gången köpte sin ö - den som de själva ägde efter köpet 1345.

När sedan Rågöarna förvandlades till Sovjetrysk militärbas genom den Republiken Estland påtvingade pakten av den 18 september 1939 och rågöborna evakuerades från sina hem 1940, tvångsinlöste de estniska myndigheterna deras öar. Kan man därigenom anse rågöbornas rättigheter till sina öar vara undanröjda? Ingalunda. Republiken Estlands inlösning kan endast gälla det köp, som rågöbönderna påtvingades efter agrarreformen 1919 av samma stat. Däremot finns det ingen akt som fram till uppbrottet enligt vedertagna rättsnormer har upplöst friköpet av Stora Rågö från år 1345. Efterkommande till den ärftliga successionen på Stora Rågös gårdar kan på denna grund fortfarande hävda sin giltiga äganderätt.

Det som hänt under de drygt 50 åren sedan den sovjetiska militärbasen kom till 1939 är återigen ett exempel på hur maktens män grovt åsidosätter gällande rättsregler och till råga på allt sina egna överenskommelser. Om pakten från den 18 september 1939 mellan Sovjetunionens Högsta Sovjets Presidium och Republiken Estlands President någorlunda kan sägas ha gett den sovjetiska militärens närvaro på Rågöarna en viss form av legitimitet de första 15 åren, så är det helt enkelt strid med Sovjetunionens eget undertecknande av pakten, att området efter den tidens utgång fortfarande behärskas av sovjetisk militär som stängd zon. I paktens artikel VI fastställs nämligen paktens giltighetstid till 10 år med 5 års förlängning, om ingen av parterna dessförinnan har sagt upp pakten.

Det som gjort oss rågöbor särskilt bekymrade är militärens utnyttjande av öarna under 1970 och 1980 talen som bomb och skjutmål för militära övningar. Dessutom oroas vi mycket över risken att öarnas framtida miljö helt kan förstöras genom militärens handhavande av kemiska vapen eller dumpning av spill från kärnbränslebärande marina enheter. Eftersom vi blivit tvångsförflyttade från våra öar, förbehåller vi oss rätten att protestera mot detta liksom mot rättsstridiga sovjetiska militära närvaron där efter 1954.

Använda källor:

Per Söderbäck, Rågöborna, 1940
Evald Blumfeldt, Estlandssvenskarnas Historia,
En bok om Estlands Svenskar band 1, 1961
Jörgen Hedman, opublicerade arkivforskningar

1

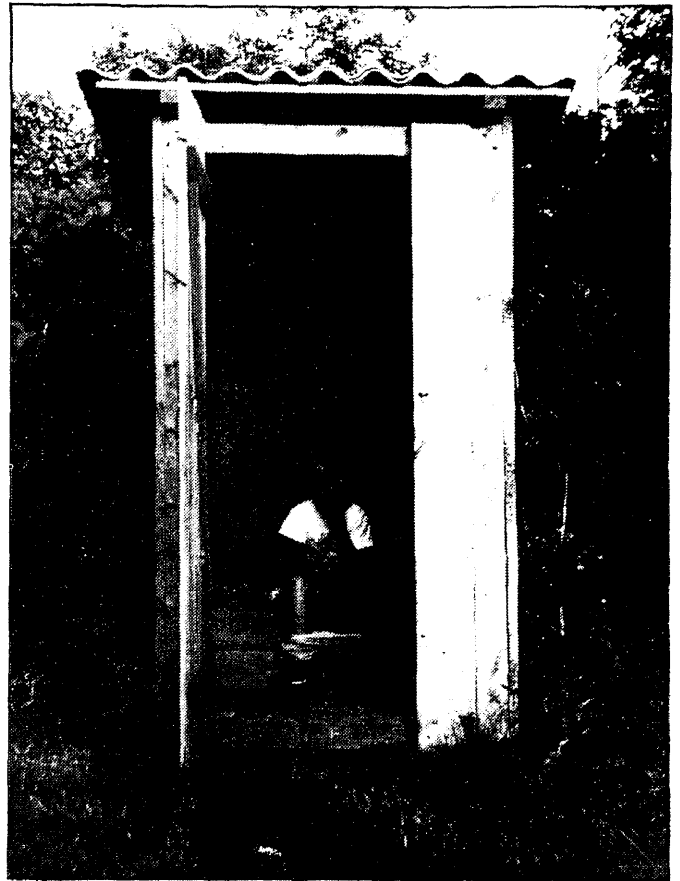
3

2

4

FOTOVÕISTLUS FOTOTÄVING

- 1 - III koht : "Just nagu enne!"
3:e pris : "Nästan som förr!"
Autor : Göran Westerberg
- 2 - III koht : "Rälby lahe tee"
3:e pris : "Markväg ner mot Rälbyviken"
Autor : Göran Westerberg
- 3 - "Filosoof Mattias ..."
"Filosofen Mattias ..."
Märgusõna / Pseudonym : "Johan och Gertrud"
- 4 - "Algkooli lõpetamine Noarootsi koolis 1.6.1990"
"Lågstadiets skolavslutning i Nuckö 1.6.1990"
Märgusõna / Pseudonym : "Östa"

MEENUTUSI VIHTERPALU ROOTSI KEELES

Vilhelmine Sandvik

Ma proovin meelde tuletada oma lapsepõlve keelt, Vihterpalu rootsi keelt, mida ma ei ole kuulnud ega rääkinud 70 või rohkem aastat, aga mis oli kodune keel vanavanemate majas, kus ma kasvasin. Minu parim sõber oli vanaema, keda kutsuti Nann. Vanaisa kutsuti Taat. Tegelikult olid nende nimed Kadrina ja Johan.

Ühel laupäeval ütles Nann mulle: "Ole nüüd hea laps, aja lehmad karja ja hobune koju. Homme on pühapäev. Meie Taadiga läheme kirikusse. Kui sa tahad, võid kaasa tulla." Kas ma tahtsin! Läksin jooksuga! Ajasin lehmad välja ja tõin hobuse koju. Lehmade nimed olid Tähik, Kriimik, Kirjak, Mustik, Päitsik ja Kütüdik. Hobuse nimi oli Lilli. Pühapäeva hommikul pesin silmad puhtaks, sain uue valge kleidi selga. Mamma tegi patsi kuklasse. Taat pani hobuse ette ja võttis ohjad. Nann istus koos Taadiga ette oma ilusa kirju rätiga peas. Mina istusin taha. Oli hea vaadata sinise taeva poole, kus pääsukesed oma laulu siristasid: "Sõõb ja situb, sõõb ja situb, midagi head ei tee!" Nii tõlgendas Nann pääsukeste laulu.

Kui jõudsime kiriku juurde, sidus Taat hobuse ja andis heinu ette. Nann vaatas, kas ma olen küllalt kena. Mina vaatasin tema rätikut ja ütlesin: "Tõsta musi üles, tahan rätikule sõlme peale panna!" Ja siis me läksime kirikusse. Nann ja Taat langesid põlvili ja lugesid midagi ja siis istusime pingile. Sain tõelda: "Mis sa siplid! Istu maha ja kuula, mis õpetaja räägib." Aga mina ei tahtnud rahul istuda, tahtsin kirikut vaadata.

Kui jõudsime koju, saime süüa lihasuppi, mis mamma oli keetnud. Siis pidin ma panema kartulid potti ja tegema tule alla ning tooma õunu, et maitsta, kas need on valmis. Teel oli uss ja ma hakkasin karjuma. "Mis viga, mis sa karjud?" küsis Nann. "Oi, oi uss!" "Las uss läheb! Ta ei tee sulle midagi." Ja oligi pühapäev läbi. Oli üks kirikureis.

Nüüd olen ma kimbus, mida edasi kirjutada. Aga olgu!

Olid sõnnikuveo talgud, riisuti heina, veeti rukist rehe alla kuivama. Taat pani rukki partele kuivama ja tegi tule ahju. Algul tuli palju suitsu, aga kui suits oli üles rukkini kerkinud, oli nii hea põrandal istuda ja tulle vaadata ning süte vahel õunu küpsetada. Kolm päeva pidi rukis kuivama. Siis hüüdis Nann: "Tõuse üles, kell on palju! Tule kiiresti! Praadisid muna, siis saad süüa. Taat läks juba rehe alla." Kui rukis oli pekstud, läks Taat veskile jahu jahvatama. Siis küpsetas Nann leiba ja rääkis omaette: "Küpse, küpse leivake, kes saab maitsta leivakest? Seda saab isa ja seda saab ema, suur õde ja väike vennake." Siis hakkas aeg

MINNEN PÅ VIPPALSVENSKA

av Vilhelmine Sandvik

Jag skall försöka minnas mitt barndoms språk som jag ej hört på mera än 70 år - Vippalsvenska, som var vardagsspråket i morföräldrars hem där jag växte upp. Min bästa vän var mormor, som vi kallade Nann. Morfar kallades Dad. Dom hette i själva verket Kadrina och Johan.

Ein löuda sa Nann åt me: "Vaar ne pai piia ker kuddana ut å hent eiken heim. Mårga er he såndan. Ve ska me Dad te kirke å te kan koma me åm te vill." Åm ja vill! Ja gick löupande å kerde kuddana ut å hemtade eiken heim. Kuddana heite Stena, Brika, Broka, Svarta, Sjöлма å Skia. Eiken heite Bloma. Sånda moren vaskade ja õuana reina, fick nian kuitan kjol opa. Mamma gjorde tups opa nacken. Dad let eiken fere to tømarna. Nann satt framfere me Dad me sin ficksan brokad duk opa huve. Ja satt bakopa å skåde mot himmelen tår svalorna kvittrade: "Iter å skiter, iter å skiter, inat gutt gjærrr". Så tolkade Nann svalornas tal.

Tå ve kom te kirke band Dad eiken fast å gav hei fere. Nann skå opa me om ja var no ficksan. Ja skå opa henars duk å sa: ta musi op ja vill leta knut opa duken. Tå gick ve ite kirke. Dad å Nann falde opa kne å leste nåat. Så satt ve opa benken. Nann bannade må me: "Kå knikar te! Sitt still å her kå prästen talar!" Båra ja vill it sitta still. Ja vill skå opa kirke.

Tå ve kom heim fick ve ita kittvelling som mamma kokte. Så skulle ja leta eplena ite grita å gjåra eild unde, å henta tråpler å småka om dom var gølja. Opa vegem var ein makk. Ja berja skria. "Kå feilas? Ko skrier te?" "Oi, Nann, ein makk!" "Let makken ga! It gjår han nåat åt te!" Å tå var såndan gae. He var ein kirkereisa.

Ne er ja te kimpa å veit it kå ja ska skriva? Nå let ga!

Så var ding keernings talka, ræpsades hei, kerdet rågen te rian opa tårk. Dad let rågen opa sparrerna å gjorde eild ite on. Først kom mike reik båra tå reiken gick op te rågen var så gutt å sita opa gjølge å skå opa eilden å steika tråpler milla kolena. Tri da fick rågen tårka. Då ropade Nann: "Sta op! Klocka er mike! Kom gista! Ja bråda egg så får te ita. Dad gick rei te riiian." Då rågen blei triskat gick Dad te koine å måla mel. Så båka Nann bre å tåla fere sle: Båka, båka bre. Kom ska småka bre? He ska far å he ska mor, storan sistran, lihlan bror. Så berja he ga mot hesten å blei mike gjåra. Då berja ve bi opa Julen. Då båkades kakobre, gjordes korv å bryggdes öl. Opa Jullöudan gick Dad å

sügisesse minema ja oli palju tööd. Siis hakkasime Jõule ootama. Sis küpsetati sepikut, tehti vorsti ja pruuliti õlut. Jõululaulpäeval läks Taat ja süütas tule sauna ahjus. Nann ja mamma pesid kõik ukсед ja põrandad puhtaks. Lapsed viidi sauna ja pesti seal. Siis said nad puhta särgi ja uue kleidi selga. Taat tõi õlevihu sisse ja lapsed said õlgedel mängida. Nann võttis Raamatu ja hakkas lugema: "Ja vaata, ma kuulutan teile suurt rõõmu" jne. Ta laulis nii ilusasti ja lapsed uinusid õlgedel. Kui tuli küünlapäev, joodi "viimane piisk" õlut. Sai tantsida. Nann küsis: "Miks sul nii kiire on?" "Peigmees ootab mind!" "Kui vana on peigmees?" "Kakskümmend üks!" Kurkse tädi ütleb: üks kakskümmend.

28. aprillil 1990.a.

Meie hakkame nüüd õmbloma Pakri seelikuid, meie laulunaised. Tuli üks proua Rootsist - Karin Erikson - tema õpetas meid. Must seelik ja valge pluus pitside ja kõige ilusaga. Siis keetsime kohvi, söime sepikut ja pärast söime klimbisuppi. Ja õmblemine läks uue hooga edasi. Kõik naersid ja rääkisid ja olid lõbusad. Käte jõudis lahkumistund. Karin sai palju kallistusi, kingitusi ja lilli! Siis pandi ta autosse ja sõidutati minema.

Kuula nüüd mind! Ära istu nina raamatus. Pane üks kinni, kärbsed tulevad sisse. Tikutoos on taskus, pane lamp põlema. Ja siis mine Kangrulle, too puulusikad ja kausid, meil ei ole nii palju. Tulevad ju pulmad. Kangru taat treis neid oma treipingil. Sellel olid rattad ja rihmad, mida jalaga ringi tallati.

gjorde eild ite basta on. Nann å mamma vaskade dorrarna å gjølven reina. Båna ferdes te basta å vaskades tår. Så fick dom rein skjorta å nian kjol opa. Dad hentade halmkårven in å båna fick leika opa halmen. Nann to Boken å berjade lesa: "Ja vaata, ma kuulutan teile suurt rõõmu" *1 o.s.v. Hon sjong så fickst å båna sov opa halmen. Då kommissa kom, draks "etrastdropan" av ølet. Då fick ve dansa. Nann frågade: Kon fere har te så bråttet? Brugumannen bir opa me! Kå gammal er han? Tjuve eit år. Korkis tanta sa: ein å tjuve

28 april 1990.

Ve ska ne söuma eibokjolar, alla sångargummorna. He kom ein fru - Karin Erikson - från Sverige. Hon lärde oss. Svartan kjol å kuitan blus me spetsar å alle handa fickst. Så kokte ve kaffe å åt kakåbre å så fick ve klimpvålling. Å söumandet gick me nian fart. Alla tåla så mike å le så mike å var glada! Avskedsstunden nalkades. Karin fick många kramar, presenter å blommor. Å så sattes hon i bilen å kerdas bårt.

Her ne opa me! Sitt it nesa ite boke. Lett keksdorrna fast, fluorna komer in. Stickdosa er ite taska, ta eild op. Å så ga te Vevars å hent tråspanar å fat. Ve har it sjålv så mike. He ska bli brullop, å Vevars Dad dreide tom. Han hade dreibenkan me hjul å reimmar som trampades me foten.

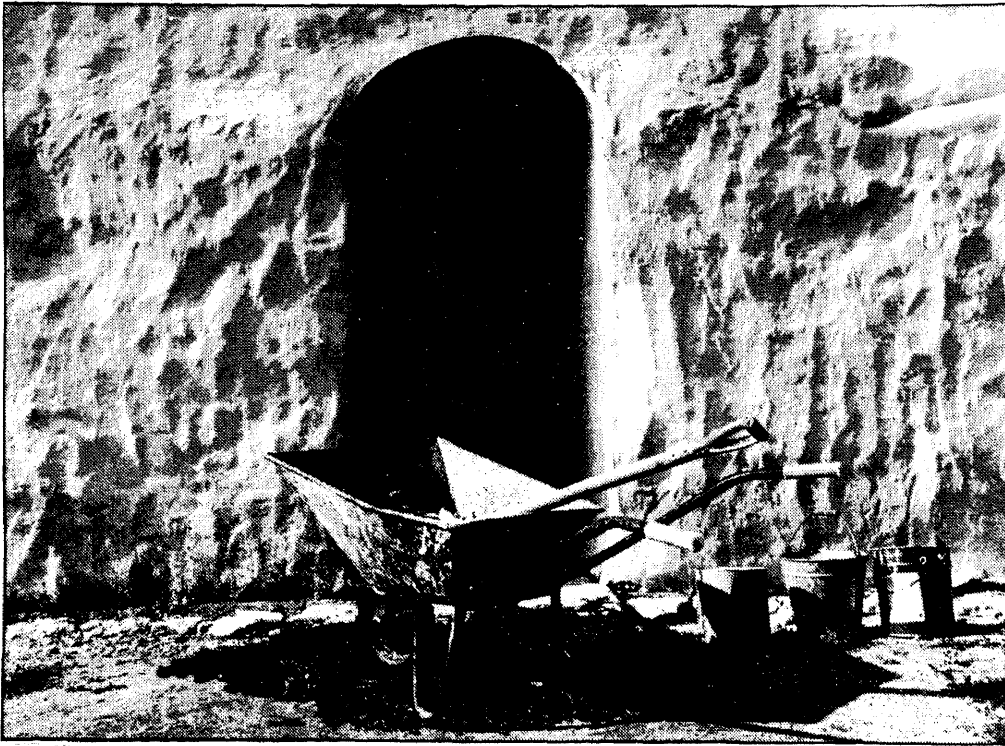
*1 Jag bår bud till er om en stor glådje, Luk 2:10. (Red)

LITEN ORDLISTA

bi - bida, vänta
Boken - Bibeln
bråda - steka
båna - barnen
ding - dynga, gödsel
eiken - hästen
eplena - potatisarna
etrastdropan - sista droppen
fere - för, före
fere sle - för sig själv
ficksan - snygg
fickst - vackert
gista - genast
gjåra - göra
grita - gryta

gölja - mogna
he - det
hera - höra
kearning - körning
ker - kör, fös
kittvelling - kötsoppa
koine - kvarn
kon fere - varför
konmissa - kyndelsmåssa
kuddana - korna
kuitan - vita
Kå knikar te! - sprattla inte med ben!
lett keksdorrna fast - stång köksdörren
makk - mask, orm
musi - mun, ansikte (fam.); kyss

milla - mellan
on - ugn
pai - snäll, rar
rei - redan
råpsa - räfsa
stickdosa - tändsticksask
talka - gemensamt arbete i ett byalag
te kimpa - i knipa
triska - tröska
tråspanar - träskedar
träåpler - äpplen
tups - flåta
öuana - ögonen

FOTOVÕISTLUS FOTOTÄVING

- 1 - "Päev enne seda päeva ..."
"Da'n före da'n ..."
Märgusõna / Pseudonym : "**Lillebror**"
- 2 - "Rooslepa kabeli varemmed enne restaureerimist"
"Rosleps kapellruin före restaurering"
Märgusõna / Pseudonym : "**Jakas**"

Annetused • Gåvor

Seltsile • för Samfund:

Bruno ja Ija Hasselblatt	100 DEM
Swedest Motel Group	5000 SEK

Noarootsi pastoraadi jaoks • För Nuckö pastorat:

Lars-Åke Winberg	25 RBL
En grupp svenska turister	60 SEK

Raamatuid, ajalehti, ajakirju • Böcker, tidningar, tidskrifter:

Svenska Odlingens Vänner
Svenska Odlingens Nya Generation
Riksföreningen Sverigekontakt
Riksföreningen Sverigekontakt, Stockholm lokalförening
Riksföreningen Sverigekontakt, Uppsala lokalförening
Centralantikariatet Olof Peterson

Estlandsvännerna r.f.	Svenska Kyrkan
Solna Stadsbibliotek	Mälarhöjdens skola
Uno ja Veli Oja	Arvid Nyman
Hjalmar Stahl	Torkel Jansson
Mart Niklus	Arvo Tering
Rutt Rajamaa	David Papp
Ulla Antfolk	Allan Timmerman

AITÄH! TACK!

ÖNNESOOVID LYCKÖNSKNINGAR

Elna Meitern 8. augustil 60
Esther-Leonore Randmets 10. augustil 70
Maie-Amalie Salu 12. augustil 50
Elvira Heinakroon 16. augustil 70
Rein-Toomas Sütt 6. septembril 55
Astrid Reinberg 15. septembril 50
Leida Vossi 18. septembril 55
Ann-Mari Häggman 19. septembril 50
Elvi Benno 21. septembril 50
Aleksander Toom 24. septembril 85
Helmut Kaarlep 1. oktoobril 65

KROONIKA

■ 30.aprillil tähistati Haapsalus Valborgipäeva. Lossiplatsile kogunenud rahvas läks lõbusa rongkäiguna Wiedemanni kooli õue. Seal mürtsus Noarootsi kooli puhkpilliorkester. Seal siis tehti maituld ja lauldi kevadelaule. Üles astusid Taebla Kammerkoor ja Haapsalu Meeskoor, külla tuli ka Rootsi konsul Tallinnas Håkan Damm koos abikaasaga. Naiskäsitöötoimkond korraldas loterii. Tuulisele ilmale vaatamata oli ilus õhtu.

■ 1.mail tähistati pidulikult Haapsalu Rootsi Gümnaasiumi juubelit. Auküalisteks olid kooli vilistlased Eestist ja Rootsist. Hommikul oli Toomkirikus jumalateenistus, pärast seda käidi kalmistul, meenutati kooli lahkunud õpetajaid ja pandi neile lilli. Pärastlõunal oli Wiedemanni kooli aulas pidulik aktus. Kõigi Haapsalu koolide ja Noarootsi kooli noored laulsid rootsikeelseid laule ja lugesid luuletusi. Peaaegu kõigi nende õpetajaks on Ervin-Johan Sedman, kes on Haapsalus rootsi keele õpetamisel ära teinud väga suure töö. Õhtul oli väga sõbralik ja meeldiv koosviibimine laulude ja ringmängudega.

■ Riguldi rannas tegutseb ja kasvab Eesti ilusaim Roosta kemping. 22.juunil avati seal uus söögimaja. Pidulikult õhtul andis firma Swedest Motel Group juhatus esimees Heino Tammerman Eestirootslaste Kultuuri Seltsile üle suure rahalise toetuse firmalt - 5000 rootsi krooni. Suur aitäh!

■ 14.juulil meenutati Noarootsi metodistikiriku jutlustajat Jaan Jaagupsood ja teisi 1941.a. juulis NKVD mõrvatud noarootslasi. Rootsist olid saabunud ka Jaan Jaagupsoo lapsed Jaan Jakobson ja Ruth Wahlström.

KRÖNIKA

■ Den 30 april firades Valborgsmässoafton i Hapsal. Folk samlades på slottplatsen och begav sig därifrån i ett glatt tåg till Wiedemann-skolans gård. Där spelade Nuckö skolas blåsorkester och där tände man en brasa och sjöng vårsånger. Bl.a. uppträdde Taebla kammarkör och Hapsals manskör. Bland gästerna fanns också den svenske konsulin i Tallinn, Håkan Damm med hustru. Ytskottet för kvinnlig slöjd ordnade ett lotteri. Trots det blåsiga vädret blev det en trevlig kväll.

■ Den 1 maj högtidlighölls jubileet av Svenska gymnasium i Hapsal. Som hedersgäster deltog skolans f.d. elever från såväl Estland som Sverige. På morgonen var det gudstjänst i Domkyrkan, därefter blev det ett besök på kyrkogården. Man lade ner blommor på gravar av sina lärare och delade med sig av sina minnen. På eftermiddagen hölls i Wiedemann-skolans aula ett högtidsmöte. Ungdomar från Hapsals skolor och Nuckö skola sjöng svenska sånger och läste svenska dikter. Mest av dem har fått undervisning i svenska av Ervin-Johan Sedman. Han har utträttat ett stort arbete för svenskhetens bevarande i Hapsal. På kvällen hade man trevlig samkväm med sång och ringlekar.

■ Vid Rickulls kust verkar och frodas Roosta camping - den vackraste i sitt slag i hela Estland. Den 22 juni invigdes där en ny matsal. Vid den högtidliga invigningen överlämnade styrelseordföranden i Swedest Motel Group, Heino Tammerman till Samfundet för Estlandssvensk Kultur ett ansevärt penningstöd - 5000 svenska kronor. Ett stort tack!

■ Den 14 juli högtidlighölls minnet av metodistpredikanten i Nuckö Jaan Jaagupsoo och andra nucköbor, som mördades av NKVD i juli 1941. I samband därmed hade Jaan Jaagupsoos barn Jaan Jakobson och Ruth Wahlström anlänt från Sverige.

Harald-Ivar Joon

✧ 05.08.1932

† 18.06.1991

Eestirootslaste Kultuuri Selts
mälestab oma liiget
ja avaldab kaastunnet omastele.

Samfundet för Estlandssvensk Kultur
bevarar i minnet sin medlem
och uttrycker sin medkänsla till hans anhöriga.

Toimetus palub vabandust, kui mõni tellija pole oma ajalehte postiga saanud. Palume meile ajalehe aadressil asjast teatada.

Redaktionen beklagar om någon prenumerant ännu inte fått sin tidning. Skriv gärna och meddela oss om saken.

Eestirootslaste Kultuuri Selts Samfundet för Estlandssvensk Kultur

Box 85, 203170 Haapsalu, EESTI/ESTLAND
Fax (+7 0142) 60 12 47, Telex 173134 ESTO SU

Annetused rublades:

arve nr.161101 / 606
Lääne-Eesti Pangas

Gåvor i rubler:

konto 161101 / 606
i Västra Estlands Bank

Annetused välisvaluutas:

arve nr. 178 099 791
Svenska Handelsbanken

Gåvor i utländsk valuta:

konto 178 099 791
i Svenska Handelsbanken

Ajaleht RONOR Tidning

Väljaandja: Eestirootslaste Kultuuri Selts
Utgivare: Samfundet för Estlandssvensk Kultur

Toimetuse aadress: Lomonosovi 34-19
Redaktionens aadress: 200001 Tallinn
EESTI/ESTLAND
telefon (+7 014 2) 42 61 63

Toimetaja Ain Sarv
Redaktör

Tõlkijad Enno Turmen ja Bo Olsson
Översättare

Mälestame NKVD ohvleid,
kes mõrvati Noarootsis
50 aastat tagasi
1941.a. juulis

Arnold Bles
Jaan Jaagupsoo
Albert Kasela
Ferdinand Kask
Artur Kliss
Hugo Kliss
Arno Kruusmaa
Ernst Raagmaa
Olaf Raagmaa

Vi minns NKVD-s offren
som mördades i Nuckö
för 50 år sedan
i juli 1941.

TELLIMINE EESTIS:

Aastakäik 1991 maksab 12 rubla, üksiknumber 2 rubla
Tellimised saata rahakaardiga aadressil
Postkast 85, 203170 Haapsalu
Rahakaardil peab olema tellija täpne postiaadress,
märkus "RONOR" ja aastakäigu või üksiknumbri number.

PRENUMERATION I SVERIGE:

Årgång 1991 kostar 120 SEK, lösnummer 20 SEK
Adress: RONOR, c/o Svenska Odlingens Vänner
Vikingagatan 25 1/2 tr ned, 11342 Stockholm
Konto: Postgiro 745405-1

PRENUMERATION I FINLAND:

Årgång 1991 kostar 90 FIM, lösnummer 15 FIM
Adress: RONOR, c/o Svenska Folkskolans Vänner
PB 198, 00121 Helsingfors
Konto: 10066788 i Postbanken, Helsingfors

H.T. 08.91. 1494 1000